

RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 171 (29).** 1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra täiendamine. — 2. Teadaandmine Wabariigi Walitsusele tagasiantud seaduseelnõude kohta. — 3. Komisjonide täiendawad walimised. — 4. Uue Wabariigi Walitsuse ametissekutsumine. — 5. Riigi 1923 aasta eelarwe — I lugemisel. — 6. Eelarwe-komisjoni walimine.

Riigikogu koosolek 21. nowembril 1922 a. kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 80 Riigikogu liiget. Koosolekut juhatab esimees **K. Päts**, wahepeal abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

Walitsuse looshis: rahaminister **G. Westel**, sõjaminister **J. Soots**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, põllutöominister **B. Rostfeldt**, kohtuminister **J. Reichman**, siseminister **K. Einbund**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

Juhataja **K. Päts**: Awan tänase Riigikogu koosoleku.

1. Päewakorra täiendamine. Riigikogu juhatus poolt oleks järgmine täiendaw päewakorrapunkt ette panna: Wõtta 1. päewakorrapunktiks uue Wabariigi Walitsuse ametissekutsumine.

J. Piiskar (is.): Panen ette päewakorda täiendada punktiga: komisjonide täiendawad walimised.

Juhataja **K. Päts**: Enam ettepanekuid ei tehta. Kuna harilikord on olnud see, et komisjonide täiendawad walimised esimeseks päewakorrapunktiks on, siis paneb juhatus ette oma ettepanekut wõtta teiseks päewakorrapunktiks. Panen päewakorra täienduse hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on päewakord wästu wõetud järgmisel kujul: 1) komisjonide täiendawad walimised, 2) uue Wabariigi Walitsuse ametissekutsumine ja 3) riigi 1923 aasta eelarwe.

2. Teadaandmine Wabariigi Walitsusele tagasiantud seaduseelnõude kohta. Sõna on sekretääril Wabariigi Walitsusele tagasiantud seaduseelnõude ettekandmiseks.

Abisekretäär **W. Pezold** (loeb): Wabariigi Walitsusele on tagasi antud järgmised seaduseelnõud: seaduseelnõu töö-hoolekandeministeeriumi palganormide muudatuste kohta; seaduseelnõu kaubandus-tööstusministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste kohta; teedeministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste seaduseelnõu.

Juhataja **K. Päts**: Asun esimese päewakorra-punkti juurde.

3. Komisjonide täiendawad walimised. Riigikogu juhatusel on teade tulnud, et terwishoiu ja omawalitsuse komisjonist on tagasi astunud rkl. Binsol. Tema asemele soowitakse walida sama rühma liiget Orras't omawalitsuse komisjoni ning rkl. Sprenk'i terwishoiu komisjoni. Selle ettepaneku kohta sõna ei soowita. Palun neid, kes selle poolt on, et omawalitsuse komisjoni walida rkl. Orras, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Orras omawalitsuse komisjoni liikmeks walitud. Palun neid, kes selle poolt, et terwishoiu komisjoni walida rkl. Sprenk, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Sprenk terwishoiu komisjoni walitud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

4. Uue Wabariigi Walitsuse ametissekutsumine. Sel puhul on mul au teatada järgmist: Riigikogu poolt 24. okt. 1922 a. tehtud ülesande

täitmiseks on mul au esitada Riigikogule ametissekutsumiseks uut Wabariigi Walitsust järgmises koosseisus: Riigiwanem **Juhan Kukk**, rahaja kaubandus-tööstusminister **Georg Westel**, siseminister **Karl Einbund**, sõjaminister kindral **Jaans Soots**, põllutöominister **Bernhard Rostfeldt**,

teedeminister Karl Ipsberg, kohtuminister Jaak Reichman, töö-koolekandeminister Christjan Kaarna, haridusminister Aleksander Weiderman.

K. Wirma (sd.): Käesolew päewakorra-punkt wõeti Riigikogu poolt käesolewa koosoleku algul wastu ja Wabariigi Walitsuse liigete kandidaadid said Riigikogule teatawaks alles praegu. Loomulik oleks, et Riigikogu rühmad saaksid selle küsimuse kohta natukene järele mõelda ning seisukohta wõtta, ja sellepärast teen oma rühma nimel ettepaneku, enne selle päewakorra-punkti juurde edasiminemist 15-minutilist waheaega määrata.

Juhataja **K. Päts**: Ettepanek on tehtud 15-minutilist waheaega määrata. Palun neid, kes selle ettepaneku poolt on, kätt üles tõsta. (Häälletatakse.) Wähemus on wastu — sellega on see ettepanek wastu wõetud.

Kuulutan 15-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 5.20 min.

Peale waheaja algab koosolek kell 5.40 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Päts**.

Sekretäri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

Juhataja **K. Päts**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Palwadre (sd.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Wabariigi walitsemise wiis ei wõimalda mitte wastasrinnale tutaw olla walitsuse walimise ajal walitsuse tegewuskawaga. Praeguse walitsuse moodustamisel pole ka walitsuse moodustajad katsunud wastasrinda tutwustada uue walitsuse tegewuskawaga. Nii peab wastasrind walimistel toimetama täiesti teadmata, missuguse kawaga uus walitsus esineb. Meie saame teada Wabariigi Walitsuse kawa alles siis, kui walitsus Riigikogus esineb deklaratsiooniga. Kuid praeguse walitsuse moodustamise eellugu ja need kaudsed teated, mis wastasrinnal olemas walitsuse tegewuskawast, siiski lubawad, eriti sotsiaaldemokraatide rühmale kindlat seisukohta wõtta Wabariigi Walitsuse walimise asjas.

Uue walitsuse moodustamise ajal leidus moment, kus sotsiaaldemokraatide rühmal oli au esitada Riigikogu esimehele oma tegewuskawa, mis tema õigeks ja

tarwilikuks pidas. Wabariigi Walitsust kujundawad enamusrühmad lükkasid meie kawa tagasi, ilma et selle juures oleks põhjalikumalt järele kaaluma hakanud esitatud põhijooni. Tähendati, et meie poolt esitatud kawa olla sarnane, mida teostada ei saa selle aasta ehk poole aasta jooksul, mil praegune walitsus walitsemise saab. See etteheide iseenesest ei olnud mitte põhjendatud, sest ka teised rühmad esitasid kawad, mida wõimalik pole teostada aasta ehk pooleaasta jooksul, ja isegi endine Riigiwanema kandidaat, härra Päts, esitas kawa, mida ühe aasta jooksul, wõib olla ka 10 aasta jooksul, poleks wõimalik olnud teostada.

Nii ei olnud see etteheide meie poolt esitatud tegewuskawa kohta mitte põhjendatud, waid sellega näitasid walitsust moodustawad rühmad, et uue walitsuse tegewuskawasse ei saa üles wõtta neid sihtjooni, mis meie arwamise järele tarwilikud wabariigi walitsemisel. Meil, sotsiaaldemokraatidel, ei ole mitte põhjust loota, et Wabariigi Walitsus tahaks tegutseda neis rööbastes, mis meie poolt tarwiliseks peetud. Ka ei luba esitatud Wabariigi Walitsuse koosseis oletada, et meil mingisugune muutus walitsemise poliitikas tuleks; walitsuse poliitika jääb endiseks ja meile jääb järele ainult imestada, mis jaoks oli tarwis endise walitsuse asemele uus üles seada. Wabariigi Walitsuse koosseis on pea endiseks jäänud. Endise Riigiwanema koha peal on endine Riigikogu esimees Juhan Kukk. Riigikogu awaldas pahameelt sennise Wabariigi Walitsuse tegewuse kohta eestkätt sellepärast, et ta küllalt ei rehkendanud Riigikogu soowidega ja ei püüdnud kontakti leida ja hoida rahwaesitusega. Nüüd on Riigikogu esimeheks walitud endine Riigiwanem Konstantin Päts. Endine Riigiwanem on sellega seatud kohale, kus tuleb kaitsta Riigikogu, rahwaesituse, õigusi wahekorras Wabariigi Walitsusega; endine Riigiwanem on sellega sellel kohal, kus ei suutnud Riigikogu õigusi kaitsta Riigikogu esimehed tööerakonnast, härrad Strandman ja Kukk. Kui sarnane muutus on ette wõetud, selleks et õiget wahekorda luua Riigikogu ja Wabariigi Walitsuse wahel, kui loodetakse seda kätte saada ainult isikute ümberpaigutamise ja Riigiwanema kohalt Riigikogu esimehe kohale ja ümberpöörduks, siis on eksitud, kas pahe põhjuste seletamisel wõi selle kõrwaldamiseks abinõude otsimisel. Praeguesitatud Wabariigi Walit-

suse koosseisus on ainult muudatus haridusministri kohal. Endise haridusministri asemel on uus ette pandud. Kuigi meie haridusministri poliitikat nii mõnelgi alal hukka mõistsime ja selle vastu wõitlesime, siiski minu arwamise järele ei määranud üldist ega hariduspoliitikat üksi haridusminister, waid kogu walitsus, ja meie wõitlesime kogu walitsuse poliitika vastu. Ei ole põhjust arwata, et endine haridusminister, kes iseenesest heasüdamline härra oli, selle kurja juur oleks olnud. (Naer keskel ja pahemal pool.) Kogu endise walitsuse poliitika oli Riigikogu pahempoolsetele rühmadele wastuwõtmata, nii et iseenesest ühe ministri äraastumine midagi suuremat ei tähenda.

Puudub uues esitatud koosseisus weel välisminister, kuid endine välisminister ei ole weel ametist wabastatud ehk ta küll ministrite nimekirjas ei esine. Tähendab, ka tema jääb ametisse, sest meie põhiseaduse järele täidab minister oma kohuseid senni, kui ta Riigikogu poolt ametist wabastatakse. Mujal riikides, kui uus walitsus ametisse kutsutakse, wabastatakse samuti endised walitsuse liikmed kohusetäitmisest eri aktiga. Meil ei ole seda mitte tehtud ja meie endine välisminister jääb oma kohale edasi, kunni tema asemele uus leitakse ja teda ametist otsekohe wabastatakse. Kuid ka välisministri ärajäämine ei tähendaks suurt muutust ja ei luba oletada, et wabariigi walitsemises põhjalikka muudatusi oodata oleks. Kui arwesse wõtta, et välisminister just samast erakonnast on, kust Riigivanemgi, siis oleks wõinud olla ka teisi wiise walitsuse poliitika muutmiseks endise walitsuse koosseisu juures, kui eriti välispoliitikat muuta oleks soowitud.

Kõik need asjaolud lubawad oletada, et uus walitsus endises koosseisus saab sama poliitikat ajama üldistes joontes, kui seegi walitsus, kes lahkumispalwe ära andis ja ei tule mingisuguseid suuri lootusi panna uue töökawa peale. Kuid lähemalt kuuleme sellest muidugi pärast, kui uus walitsus oma deklaratsiooniga esineb.

Kõiki neid asjaolusid arwesse wõttes, et endise walitsuse waim saab ka uues walitsuses edasi kestma, eriti arwesse wõttes ka seda, et sõjaministeerium, mille kohta väga palju waidlusi tekkis, jääb endise isiku juhatusse alla, et meie, see on sotsiaaldemokraatliku rühma poolt esitatud walitsuse tegewuskawa üldse arwesse ei wõetud, jääb meie rühmal üle ainult

wastasrinda asuda ka selle walitsuse juures, nagu ta walitsustmoodustawate rühmade poolt ka wastasrinda on jäetud meie nõudmiste tagasilükkamisega. Walitsuse walimisel hääletame meie walitsuse walimise vastu esitatud koosseisus.

E. Kägu (kom.): Silmas pidades, et lahkunud walitsuse poliitika oli sihitud täiesti töölisteklassi orjastamise peale ja et ei ole ka loota praeguse, uuesti ametissekutsutawa walitsuse....

Juhataja K. Päts (kõlistab): Walitsuse kohta öelda, et tema ühte klassi orjastada tahab, on haawaw, ja ma teen Teile esimese märkuse.

E. Kägu (kom.) (kõnet jätkates): Aitäh! — Praegust walitsuse koosseisu silmas pidades, ei ole ka tulewikus töölisteklassil mingisugust paremust oodata. Eelmise walitsuse poliitika likwideeris 25. tuhandelise proletaarlaste hulga esise tuhande parlamendis. Niisama on ka likwideeritud töölisteesitused linnawolikogudes ja maakonna omawalitsustes. Nii on Tallinna linnawolikogu kommunistilisest töölisterühmast järele jäänud 28 esitajast ainult 12, Pärnu, Narwa ja teiste linnade wolikogudest ja omawalitsustest on pea-aegu igalt poolt töölisterühmad ära aetud. Niisugune poliitika on töölisteklassile täiesti wastuwõtmatu. See näitab, mis-suguste asjadega eelmine walitsus on maha saanud. Selle töölistewastase poliitika pärast on pidanud ka need esitajad, kes hääletamise surwest hoolimata Riigikogusse sisse pääsesid, sealt lahkuma. Wiimased, mina ja seltsimees Andrejew, ootame Riigikohtu otsust, et minna töölisteklassi huwide kaitsemise pärast sunnitööle. Siis oleks töölisteesitus Riigikogus täiesti likwideeritud ja kodanlisele enamusele jääks siin töötamiseks täieline wabadus. Neid asjaolusid arwesse wõttes, et kommunistlikel töölistel ka selle, praeguesitatud walitsuse poolt midagi loota ei ole, hääletab kommunistlik töölisterühm selle walitsuse koosseisu vastu ja mitte ainult ei hääleta tema vastu, waid seab endale kategooriliseks ülesandeks niisuguse poliitika ja ka niisuguse walitsuse koosseisu vastu wõitlemise.

P. Keerdo (wäljasp. rhm.): Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma nimel pean teatama, et meie rühmitus täiesti solidaarne on kommunistliku töölisterühma poolt esitatud teadaandega. Meie rühm ei saa praegu-

esitatud walitsuse kohta arusaadawalt muud seisukohta wõtta, kui saab tema wastu hääletama. Uus walitsus ei ole midagi muud, kui endise walitsuse uus wäljaanne. Ja seepärast pole põhjust oletada, et walitsemises muutusi tuleks. Endine walitsus pidas isegi neid wiletsaid tsaariaegseid seadusi, mis meil makswad, ainult nii palju, kui palju nad walitsewa klassi kasusid kaitseksid. Ma toon näituseks praegu peetawate segakommissjonide walimisi. Seal on selgesti näha kuidas walitsus sallib seda, et seadusi rikutakse, tööliste huwisid ignoreeritakse ja kuidas seal täieline wõimalus antakse maakonnawalitsustele pidada seadust ainult nii palju, kui palju see hallparunite huwides tarwilik. Riigikogu liige Kägu tähendas juba endise walitsuse poliitika peale ja näitas, et meil ka praeguselt walitsuselt paremat loota ei ole. Seda silmas pidades ei saa meie rühm mingisuguse muu walitsuse poolt hääletada, kui ainult selle walitsuse poolt, kes täidab neid huwisid, mida töörahwas on üles seadnud.

Juhataja K. Päts: Enne hääletamisele asumist on sõna hääletamise motiivide kohta rkl. Piiskar'il.

J. Piiskar (is.): Meie rühmal on oma esinemistes alatasta tulnud arwustada senniste kodanliste walitsuste tegewust ja sellepärast ei pidanud meie tarwilikuks praegu sisuliselt sõna wõtta. Arwatawasti esineb uus walitsus, õigemini küll wana walitsus uuel kujul, oma deklaratsiooniga, mille puhul wõimalus awaneb walitsuse tegewuse juures pikemalt peatada. Iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühm on minule ülesandeks teinud teatada, et nimetatud rühm ei looda mingisugust muutust uue walitsuse tegewuses tööliste kasuks. On ette wõetud ainult osaline toolide wahetus, kuid sisu jääb täiesti endiseks. Kuigi weel teada ei ole walitsuse tegewuskawa, mis awaldatakse alles walitsuse deklaratsioonis, milliseid oleme kuulnud waremalki ja kuuleme edaspidigi, on selge see, et walitsuse poliitikas mingisugust kursi muutmist ei tule ja kuigi ta muutuks, siis loomulikult samas sihis nagu ta senni on muutunud — ikka rohkem ja rohkem paremale poole, ikka terawamalt töötawate rahwahulkade wastu ja nende huwide ning nõuete ignoreerimise ning wäikse tõusikkapitalistlise ringkonna huwide kaitse poole, see tähendab selles sihis,

millest meil hiljuti juhus oli eelarwe arutamise puhul kõneleda.

Ei wõi juttu olla niisugusel puhul meie seisukoha muutmisest walitawa walitsuse wastu; sellepärast jääb meie rühm endisele seisukohale ning hääletab praegusitatud walitsuse koosseisu wastu.

Juhataja K. Päts: Riigikogu kodukorra § 104 põhjal sünnib uue walitsuse ametissekutsumine lahtisel hääletamisel. Asun hääletamisele. (Hääletataks e.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: poolt on 35 häält, wastu 27. Sellega on Wabariigi Walitsus ettepanud koosseisus ametisse kutsutud.

(Käteplaksutamine paremal pool ja keskel. Jalgadega trampimine pahemal pool.)

Riigiwanem J. Kukk: Ma tänan Riigikogu selle au ja usalduse eest, mis ta minu ja minu poolt esitatud walitsuse ametissekutsumisega minu wastu üles on näidanud, ja olen eriti rõõmus selle üle, et sellega kord ometi kriisile lõpp on tulnud, mis kogu maa meeleolu ärewuses hoidis, ja isegi Riigikogu tööd tuntawalt takistas. Riigi majapidamise seisukohalt riigi eelarwe wastuwõtmist õigel ajal kõige tähtsamaks pidades, wõtab praegu ametissekutsutud walitsus eelmise walitsuse poolt esitatud eelarwe ka omaks eelarweks ja näeb heameelega tema rutulist arutamist Riigikogus. Kui tarwis, esitab uus walitsus omalt seisukohalt täiendusi ja parandusi sellele eelarwele tema arutuse kestwusel. Et minul, kahjuks, mitte korda ei ole läinud tänaseks Riigikogule uut walitsust täies koosseisus esitada ja wälisministri kohustused tulewad ajutiselt mõne teise walitsuse liikme peale panna, siis palun minule wõimaldada esineda Wabariigi Walitsuse deklaratsiooniga pärast seda, kui wälisminister ametisse on kutsutud, mis mõne päewa pärast sündida wõiks.

(Walitsuse looshi asuwad Riigiwanem **J. Kukk** ja haridusminister **A. Weiderman**.)

5. Riigi 1923 a. Juhataja K. Päts:
eelarwe — Päwakorra teine punkt
I lugemisel. on läbi; asun päwakorra kolmanda punkti juurde — riigi 1923 a. eelarwe.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Sennist wõi praegulaku-

nud Wabariigi Walitsust ja Riigikogu wahekorda silmas pidades peab ütleva, et meie riigi eelarwe juures ikkagi kokku saame. Nüüd on meil ju küll „uus“ walitsus, aga see on ometi „wana“ walitsus. Täna oleks meil siis wana walitsusega kokkusaamine. Wana walitsust nimetati waikiwaks walitsuseks ja jääb küsida, kas tema ka edasi waikib, kas ta ka uuendatud kujul waikiw walitsus tahab olla. Et aga walitsus praegu riigi eelarwega esinema peab, siis ei saa ta waikida. Walitsus peab Riigikogus kõnelema, kui tal kulusid on. Siin tähendati, et endine Riigiwanem, walitsuse juht, härra Päts, wäga harwa Riigikogusse tuli. Riigikogu on, wõib olla, nüüd sellesse muutuse toonud ja oma walimisega surwet awaldanud, et endine Riigiwanem nüüd seda sagedamini siin käiks. (N a e r).

Kui meie tänase walitsuse awalduse peale, see on eelarwe peale waatame, siis näeme, et tema kõneleb meile enam, kui kuuemiljardilisel keelel. Walitsus nõuab Riigikogult tulewaseks aastaks 6.180.524.000 marka, nii et tulewane eelarwe terwelt 377,4 miljoni suurem on, kui käesolewa aasta eelarwe. Selle 6 miljardi nõudmise keel on wäga selge ja kostab kaugele ja kes kodanikkudest seda praegu ei kuule, see saab seda tulewal aastal maksude maksmise juures tähele panema ja seda siis tundma. Wana waikiw walitsus nõudis ka maksusid waikides sisse. See maksude nõudmise wiis, see süsteem, mida tema tarwitas, oli waikiwale walitsusele wäga kohane. See oli nimelt kaudsete maksude süsteem, kus maksumaksja mitte ei tea, millal ta maksusid maksab. Ta maksab neid siis ka waikides, ta ei tea häält tõsta.

See sündis selle põhimõtte järele, mis walitsus ligi kahe aasta eest, kui ta riigi etteotsa astus, üles seadis, nimelt: kaudseid maksusid tuleb tõsta, neid tuleb tuntawalt tõsta. Mõõdaläinud aastal on walitsus kaudseid maksusid tõepoolest tuntawalt, wäga tuntawalt tõstnud. Ma näitan seda kohe. Käesolewa aasta eelarwes oli ette nähtud tollisid, mis ju kaudsed maksud on, 651,5 miljoni; kunni 1. juulini oli aga juba sellest ettekawatsetud summast 552.000.000, ja 1. septembrini — see on 8 kuu alguses — oli juba sisse tulnud 790 miljoni, see on rohkem, kui eelarwes kogu tollide summast ette oli näidatud. Kui meie seda silmas peame, et 1. septembrist aasta lõpuni on $\frac{3}{4}$ aastat weel ees ja kui aasta wiimasel kolmandi-

kul nõndasama palju tollisid sisse tuleb, siis tõuseb see 1 miljardi 185 miljoni peale, kuna ainult 651 miljoni, see on ligikaudu pool vähem nõutud oli.

Oma eelarwe arutamise wiisi juures peatades peame ütleva, et see meil weel mitte täielikult wälja kujunenud ei ole. Täna kõneleme meie enne eelarwe komisjoni andmist. Rahaasjanduse komisjoni ja ka teistes komisjonides on selle üle mõtteid wahetatud, kas mitte parem ei ole eelarwe arutamisele alles siis asuda, kui ta komisjonist tagasi on tulnud. Kuidas edaspidi sellega Riigikogu talitada tahab, ei ole praegu mitte kindel. On öeldud, et peale selle, kui eelarwe komisjonist tagasi tuleb, on Riigikogul palju kergem eelarwet üksikasjalisemalt arutada. Praegu wõib ainult üldistes joontes rääkida ja nii wõidakse hõlpsasti rohkem aega wiita. Ma ei taha ei ühte ega teist wiisi siin soowitada, kuid mina oma tänases awalduses ei taha mitte nii wäga üksikasjadesse puutuda, waid ma mõtlen mõnest asjast üldiselt kõnelda.

Austatud Riigikogu liikmed! Meie kõik mäletame, kui me 1921 a. eelarwet arutasime, et meil siis kõigil nii öelda kannak ihu peale tuli seda suurt summat nähes, mida meie eelarwe nõudis. Mitte ainult pahempool, waid ka parempoolsed rühmad olid peaaegu kõik selles arwamises ja äranägemises, et seda summat vähendada tuleks. Ma tuletan meelde nõupidamisi enne Riigikogu walimisi, kus härra Tõnisson'i walitsus weel riigi eesotsas seisis, kas mitte ei ole wõimalik meie sõjawäge odawamalt korraldada ja nõnda korraldada, et ta oma kaitsejõus mitte nõrgem ei oleks, waid et ta vähem kulusid nõuaks. Sel ajal loodeti, et kindral Tõnisson, kes sel ajal sõjaminister oli, niisuguse uue kawa wälja töötab. Uus walitsus, kes peale selle ametisse astus, ja kõik rühmad Riigikogu walimistele minnes awaldasid sedasama soowi, et äärmiselt waja on kokkuhoidlik olla ja et riigi kulude eelarwe ei tohi mitte nii suureks jääda, nagu ta 1921 aastal oli. Minewaaastase eelarwe arutamise juures kuulsime meie heameelega härra rahaministri seletusi, et korda oli läinud käesolewa aasta eelarwet kokku hoides kokku seada. Härra rahaminister wõis näidata, et on kokkuhoidlik olnud. Nüüd jõuame meie aga aasta lõpule ligemale ja kui meie minewaaastase eelarwe ja kolm lisaelarwet kokku arwame, mis senni Riigikogule ette on pandud, millest kaks juba

Riigikogu poolt vastu võetud, ja kolmas arwatawasti ka warsti vastu wõetakse, kuna meil weel üle kuu aega aasta lõpuni ees on, wõib olla, et lisaeelarwe nr. 4 ka weel tulemas on, siis näeme, et nende kolme lisaeelarwega kokku on käesolewa aasta eelarwe ligikaudu nõnda sama suureks kaswanud, kui eelaasta, see on 1921 a. eelarwe oli. Nii et meie heameel härra rahaministri kokkuhoidmist kuuldes minewal aastal õige kokku oleks kuiwanud, kui meie oleks teadnud, et lisaeelarwetega kokku wäljaminekud ometi niisama suureks kaswawad.

Sel ajal, kus meie just kokkuhoidmise mõtte juures olime ja kus meie näitasime, et wäike riik nii suurte kuludega mitte edasi ei saa, siis näidati meile ja trööstiti meid, et meie oleme alles hakkamas, oleme wäga raskete olude sees, aga et iga päewaga asi paraneb ja et tulewikus kindlasti kokkuhoidmise võimalusi loota on ja et need 1923 aastaks juba ettenähtawad on.

Kui me mullu käesolewa aasta eelarwet arutasime ja ühe ja teise summa juures näitasime, et see liiga suur on, siis trööstiti meid jälle sellega, et tulewaaastane eelarwe saab vähem olema. Ja kui meie üksikute summade juures näitasime, et tarbeainete hinnad langenud on ja et need summad wõiksid vähemad olla — näituseks olin ma isiklikult sõjaministeeriumi eelarwe komisjonis ja nii mitme summa juures trööstiti komisjoni liikmeid, eriti mind, seal sellega, et tulewase aasta eelarwe juures tarbeainete hindade langemist tingimata silmas peetakse ja et tulewaaastane sõjaministeeriumi eelarwe vähem saab olema.

Sõjaministeeriumi 1923 a. eelarwe on tõelikult palju suurem, kui tänawu, ja nimelt järgmistel põhjustel: meeles pidades, kuidas ajalehed juba aasta algul kirjutasid ja näitasid, et tarbeainete hinnad mullu hästi langenud olid, siis käesolewal aastal kõnelewad nad sedasama. Meie statistika asutused ei ole kahjuks weel niiwõrd edenenud, et nemad oma ülesannet soowitawalt ja hästi wõiksid täita. Statistika keskbüroo ja ka teised statistika asutused ei ole sedawõrd waewa näinud, et tõepoolest selgusele jõuda, mis sugune olukord hindade langemise wõi tõusmise suhtes walitseb. Eesti statistika kuukiri nr. 3 ja 4 toob ülewaate turuhindade kohta, kuid seal tähendatakse, et andmed ei prätendeeri täieliku täpiseal-

suse peale ja et need mõningas arwus ekslikud wõiwad olla.

Ka mina ei taha nende arwude tõe peale põhjendada, aga siiski nii palju näitawad need arwud, et kunni aprillikuuni s. a. on hindade langemine olnud umbes 31%, ennem rohkem kui vähem. Ka meie rahaminister ütleb seda oma eelarwe seletuskirjas, et sõjaministeeriumi wäljaminekud on tuntawalt wähenenud selle mõjul, et niihästi põllumajandusliste, kui ka tehnika toodete hinnad on käesolewal aastal langenud ja selle tõttu on wõidud jooksuaks tarwiduseks tagawarasid mu-retseda.

Statistika andmete järele on hindade langemise indeks 36,3 ja langemise % 31,1 olnud. Kui meie seda hindade langemist arwesse wõtame, siis on iseenesest selge, et tulewal aastal sellesama raha eest hoopis rohkem põllusaadusi ja tehnilisi tarbeasju peaks osta saama. Järjelikult peaks raha rohkem järele jääma ja maksumaksjatele kergendus tulema. Seda silmas pidades peab ütleva, et Wabariigi Walitsus isegi sellest lubatud nõrgast kokkuhoidmise poliitikast kinni ei ole suutnud pida-da, mis suguse lubaduse rahaminister mullu andis.

Kõik mäletawad, kuidas Riigikogu walimiste ajal kodanliste parteide poolt kõigile kuuldawalt seletati, et üks punkt, mille abil riigikulusid tahetakse wähen-dada, on ametnikkude koosseisude wä-hendamine. Meie kuulsime ka eelarwe arutamisel esimesel õhtul, kuidas raha-minister seda küsimust puudutades ütles, et Wabariigi Walitsus selle küsimusega ikka tegemist on teinud ja on püüdnud walitsuse aparaati wõimalikult odawaks teha. Härra rahaminister wõis meile tõe-poolest näidata, et ametnikka on wähen-datud, nimelt 1.316 inimese wõrra.

Juba minewal nädalal tähendas siin minu eelkõneleja rkl. Piiskar, et see wabandamine osalt selle läbi tulla, et üks osa ametnikka nüüd teisel palka saab, näitu-seks endised renteametnikud saawad tasu Eesti pangast. Üldse on aga ametnikkude arwu wähendamine nii wäikene, et seda kokkuhoidluse mõttes sugugi nimetada ei maksa; ta on nii wäike, et „kass seda saba peal ära wõib kanda“ nagu rahwas ütleb. Ametnikkude wähendamisega käsi-käes käib ametnikkude palkade kõrgen-damine. Palgakõrgendamisega kaotatakse nõndanimetatud perekonna-abirahad ja muud elukalliduslisad ära. Nendest sum-madest jääb riigikassasse tagasi

279.000.000 marka. Aga kõrgendatud pal-ku makstakse rohkem 360.000.000. Nii ei wõi siin kokkuhoidmisest juttugi olla. Hoolimata sellest, et ametnikka wähen-datakse 1.316 wõrra, kaswab üldine pal-gasumma. Siin juures ei rõhuta ma mitte seda, nagu oleks mina wõi minu rühm selle wastu, et ametnikkude palku kõrgen-dada. Hoopis wastupidiselt: meie alatine püüdmine on olnud ja jääb ka selleks, et laialisemad rahwahulgad, töolisteklass ja alamad ametnikud vähemalt nii palju palka peaksid saama, et nad ära wõiksid elada. Siin tähendati minewal korral, et töö-hoolekandeministri poolt on üles sea-tud elatissalammäär 7.000 marka kuus. Nüüd on huwitaw wõrrelda, kui palju on meil ametnikkude seas neid, kes wähe-malt 7.000 marka kuus palka saawad. Siis wõiksimine, kui selle wõrdluse ette seame, selge pildi saada, missuguses sei-sukorras meie ametnikud elawad ja mis-sugusel määral on Wabariigi Walitsus palku tõstnud, et nende elamist wõimal-dada. Tegin järgmise kokkuwõtte: ma lugesin üles kui palju on ametnikka, kes saawad palka 10.000 marka kuus, see on 3.000 marka rohkem, kui töö-hoolekandeministri poolt alammääraks on wõetud. Neid ametnikka, kes meie riigi teenistuses üle 10.000 marga kuus palka saawad, on kõigest 1.483 isikut. Nemad saawad kogu palgasumma aastas 304.725.800 marka. See on 7% ametnikkudest saawad 17,93% kogu palgasummast. Nüüd eraldame need ametnikud, kes 7.000 margast ülemale palka saawad, siis saame järgmise pildi. Ametnikka, kes 7.000 mk. kuus ja rohkem palka saawad, on 3.910 inimest, kuna meil üldse ametnikka 21.223 inimest on. Nen-dest ametnikkudest saawad ainult 3910, ütleme 4000 isikut palka 7000 ja rohkem. Kogu palgasummast läheb nende peale aastas 564.000.000, see on 33,2%, tähen-dab 4000 ametniku peale läheb 33,2% palgast. Nende ametnikkude keskmine aastapalk on 205.409. Neid ametnikka, kes alla 7000 marga kuus palka saawad, on 17.313 inimest. Nüüd wõime endale selge pildi ette seada: Meie teame, et riigil on üle 21.000 ametniku, iga 60 ini-mise kohta on üks ametnik, ainult riigi-ametnik, kuid peale selle on veel kogu-kondade ja maakondade ametnikud. Üle 17.000 ametniku saawad vähem palka, kui töö- ja hoolekandeminister palka ela-tissalammääraks on arwanud. Nad saa-wad keskelt läbi 5465 marka kuus. Aus-tatud Riigikogu liikmed! Kui meie amet-nikkude palkade korraldamist ja ametnik-

kude aparaadi vähendamist, riigi eelarwe kokkusurumist sellest seisukohast waata-me, siis saame õige kurwa pildi. Meie peame tunnistama, et üle 17.000 ametniku vähem palka saawad, kui walitsus ise on elatissmiinimumiks määranud. Ma ei taha sellega muud öelda, kui ainult seda, et kui siin kokkuhoidmisest üldse jutt on, siis wõib ainult sellest jutt olla, et nende ametnikkude kulul, kes nii wähe palka saawad, et sellest wõimatu on wähegi wiisakal wiisil ära elada, püütakse riigi eelarwet vähemaks hoida. Kui meie ametnikkudega ise räägime ja nende ar-wamist kuuleme, siis kuuleme, et see ei tähenda nende palgakõrgendamist, waid vähendamist ja nimelt madalama palga-saajatele selles mõttes, et nemad elukalli-duse ja perekonna-abirahadest ilma jää-wad. Kõrgemate ametnikkude liikide palka on tõepoolest tõstetud, mõnedel poole wõrra, teistel vähem. Ma ei too-nita seda mitte selles mõttes, et see palk liiga suur oleks, kuigi ehk mõned nendest ehk natuke vähemaga läbi saada wõik-sid, aga ma tahan tähelpanu selle peale juhtida, et see riiki ja riigi tulewikku mitte wee peal hoida ei suuda, kui 2000 ametnikule kõrgemat palka maksetakse, 17.000 ametnikku aga vähem palka saa-wad, kui nad oma kõige hädapärase-maks elamiseks tarwitawad. Wõib olla, et palgamääramise juures hin-dade langemist arwesse wõeti, siis oleks pidanud meil aga selle kohta kindlamad arwud käes olema. Härra ra-haminister isegi ei julgenud selle peale kindlasti toetada, kuna ta toonitas, et mõned hinnad langenud, teised hinnad, nagu üür, seda kõrgemaks on tõusnud. Kui härra rahaminister minewal korral siin ütles, et madalate palkadega häid ametnikka, haritud jõudusid mitte kinni hoida ei suudeta, et nad ära lähewad era-asutustesse, eraettewõtete teenistusse, ehk ka ise äri tegema hakkawad, siis on see ju õige. Meie elame praegu niisuguses olukorras, kus „osawad“ inimesed sah-kerdamisega õige palju raha teeniwad; meie elame, nii öelda, kurna, wõi lii-ka-su-wõtmise kapitaali õitseajal, kus pan-gad üle 20% wõtawad, tõendatakse isegi, et nad 40% wõtta wõiwad; seal on sah-kerdamine praegu wõidul ja see wõib tõepoolest osawaid ametnikka ära tõm-mata. Meie walitsus oleks aga pidanud sahkerdamise wõimaluste wastu wõit-lemata hakkama, ta oleks pidanud katsuma hoolt kanda selle eest, et meie sahkerda-mise ajajärgust oleksime wälja jõudnud.

See oleks üks abinõu olnud, mis ametnikka oma kohtadel oleks paigal püsida võimaldanud. Sellega sugulane on teine asi, nimelt elukalliduse vastu võitlemine. Kui meie walitsus osawusega ja jõuga sahkerdamise ja elukalliduse vastu oleks wõidelnud, sest need 2 pahet on nimelt kaksikwennad — sahkerdamine ja elukallidus käiwad käsikäes — siis, kui meie walitsus nende pahede vastu oleks wõidelnud, oleks tarbeainete hinnad weel rohkem langenud. Peab ütleva, kui mõnesuguste tarbeainete hinnad langesid, et meie selles mitte oma kaubandusele tänu ei wõlgne, waid see tuli, wõib olla, sahkeraupmeestele otse wastutahtmist. Kui meie walitsus sahkerdamise vastu oleks wõidelnud, oleks elukallidus weel enam langema pidanud. Tarbeainete hinnad oleks rohkem langenud ja meie ametnikud, eriti ka kõrgemad ametnikud, oleks wõinud selle tõttu siis ka wähema palgaga ära elada. Aga seda silmas pidades, et elukallidus ning üürid tõusewad ja et sahkerdades wõimalik on suuri summe teenida, on arusaadaw, et tublid jõud mitte ametnikkude kohtade peale ei ole jäänud. Aga sel asjal on oma teine külg. Ütleme, et kõrgemate ametnikkude palkadega on wõimalik kõrgemaid ametnikka kohtadel hoida. See on igatahes tarwilik. Aga kui kaptenile üksi kõrgeimat palka maksetakse, meeskonnad aga näljaleiwa peal peetakse, siis wõib laew kergesti karile minna. Mitte ainult kapteni eest ei pea hoolitsema, waid peab ka meeskonna eest hoolitsema. Mis wõiwad 2 tuhat kõrgemat ametnikku, kui neil mitte osawaid alamaid ametnikka ei ole, kes oma laudade juures oma töö ajal kõige hoolega tööd teewad? Mis teewad ka kõigetargemad ametnikud, kui 17.000 ametnikul mitte tõsist tööhimu, mitte tõsist ustawust riigitöö vastu ei ole? Sel kombel ei wiida meie riigi tulewikku mitte kõigeparemale edenemise wõimalusele vastu. Mul tuleb siin Darwin'i õpetus meelde, nimelt, et meie walitsus käib edenemisseadusele wastupidist teed. Nõndanimetatud palgatõstmine on just niisugune abinõu, mis häid ametnikka sunnib ametikohtadelt lahkuma. Ma mõtlen neid 17.000 hulgast, kes alla 7000 mk. kuus palka saawad. Kõrgematest ametnikkudest loodame, et Jumal nende tarkusele nõndasama lisa annab, nagu palga-seaduses seda palgale annab, ja esimest on nõndasama tarwis kui wiimast, et nemad kõigeparema tahtmisega oma kohtadel tööd teeksid. Aga nagu tähendatud,

peawad ka teised ametnikud niisamasuguse osawusega käepärast olema, ainult siis on wõimalik, et riigielu edeneb.

Palgatõstmise juures tuleb uuesti sõjaministeeriumi juurde tagasi minna. Kui meil ametnikkude palga juures tähendati, et eraettewõtted ja ärid tõmbawad ametnikud eneste külge, sõjawäes ei tohiks see põhjendus mitte õige olla, sest siin on meil inimestega tegemist, kes nii õelda ideelised on, ideelised selles mõttes, et nemad endid isamaa kaitsele on pühendanud. Peale selle peame meeles pidama, et kõrgemate ohwitseride seas, nagu näha, teataw wõistlus olemas on, mis parema haridusega eraisikute juures puudub. See tähendab, et neid ikka weel otsida tuleb: kohtunikudest ja teistest haritud isikutest on puudus. Kõrgemate sõjawäelaste hulgas seda kartä ei ole. Peab silmas pidama, et kaugeist ja laiast Sarmaatiast nendele härradele sagedasti lisa tilgub, sest kõrgemate sõjawäelaste hulgas on palju neid, kes Denikin'ite ja Koltshak'ide juurest ära tulewad, sedamööda, kui Judenitsch'ite ja teiste niisuguste sõjaõnneküttide külgetõmbawuse jõud vähemaks jääb. Sõjaministeeriumi alamkommisjonis oli mullu kõne, kas toiduainete ja muude tehniliste tarwiduste hindade alanemise tõttu mitte wõimalik ei oleks olnud ka elukalliduse lisasid kärpida ja sellega ühes nii mõndagi summat vähendada. See maksab aga palju enam eelolewa aasta, see on praegu kõnes olewa aasta eelarwe kohta. Ma lugesin juba ette, mis rahaminister selle kohta ütleb, nimelt, et ainetes hinnad on langenud ja et selle tõttu oli wõimalik käesolewal aastal jookswaid tagawarasid osta, mida tulewal aastal ja arwatawasti ka eeltulewal aastal selletõttu vähem osta waja on. Kui wõimalik oli käesolewa aasta hindadelangemise tõttu tagawarasid osta, siis peame ometi sellest järeldama, et neid aineid, mis käesolewal aastal osteti, tulewal aastal mitte ostä tarwis ei ole. Selle tõttu oleks pidanud need kulud wähenema, mida meie aga mitte ei leia.

Nii mõnelgi juhtumisel on Riigikogus kõneldud, et meie sõjaministeeriumi eelarwe ja kulud liiga suured on. Mõne aja eest kirjutas praegune sõjaminister ajalehes, et „mis kallis, see kaunis“. Seda meie oma sõjawäe kohta aga küll õelda ei wõi. Ma tulen pärast selle juurde weel kord tagasi. Aga praegu tahaksin ma selle juures peatada, mis pärast peawad meie sõjawäekulud nõnda suured olema.

See wiib mind ühe teise küsimuse juurde, nimelt meie välispoliitika juurde. Meie kuulsime minewal nädalal härra välisministri ja kindral Laidoner'i aruannet rahwasteliidu asjus. Seal puudutati nii mõndagi meie välispoliitikast. Mitte nõnda, et oleks öeldud, mida meie püüame, kuhu meie wälja jõuda wõime jne., waid meile kõneldi, mida rahwasteliidu konwerentsil on tehtud ja missugust osa meie välisministeerium ja meie välisesitus seal esitada wõis, mis seal on etendatud wõi omaks wõetud. Selles suhtes on meil nii mitugi korda toonitatud endiste eelarwete arutamise puhul ja ka muudel kordadel, et tark välispoliitika üldiseid riigikulusid, iseäranis sõjawäe kulusid, wäga palju vähendada wõib. Selle wastu ei ole, muidugi, midagi öelda. Tark välispoliitika wõib seda ja peab ka tegema seda. Seda rõhutades toonitati siin ühtlasi, et kui seda tahetakse kätte saada, siis ei wõi mitte kõigesuurema kokkuhoidmise peale waadata, waid tuleb kulusid kanda.

Missugune on siis meie välispoliitika ja missugusena esines ta rahwasteliidu konwerentsil? Meie teame, et kogu Euroopa praegu majandusliselt raskes ajajärgus seisab. Meie teame, et suurriigid kokku langemas on, kui nad mitte juba kokku langenud ei ole. Meie wõime seda Wenemaa, Saksamaa, Austria ja paljude teiste riikide kohta öelda. Eesti kohta öeldakse — ja seda teatawa uhkusega — et meie mark on kindel, „stabiiil“. Aga waatame lähemalt, missugune see kindlus siis on. Meie saame 1525 marga eest ühe Inglis-naelsterlingi. Harilikkuldel oludel, kui meie mark frangi suurune oleks — sest niisugune ta ju loodi, wõi taheti luua — oleks pidanud 1525 marga eest 61 Inglis-naelsterlingit saama; tähendab, meie raha on kuuskümmend korda odavam, kui Inglise raha, kui ta olema peaks. Aga meie ei seisa sellepoolest mitte kõigehalwemas seisukorras. Meie raha on tõepoolest juba paar aastat selle astme peal püsinud ja siin wõime oma endisele walitsusele, eriti rahaministrile õnne soovida, et see temal korda on läinud. Kui seda mitte ei oleks olnud, kui meie raha oleks edasi kõikunud, siis oleks meie elamine ja olemine kahtlemata palju halwem olnud. Aga hoolimata sellest, et meie seda kiitust keelata ei wõi, peame meti meelde tuletama, et meie üldise majanduslise terwenemise juures wäga huwitatud oleme ja veel palju enam ootame. — Meie välispoliitika peaks, nagu iga teise riigi välispoliitika, kindla rahu poole sih-

tima, millest ilmasõja ajal nii palju räägiti. Siis öeldi: „See on sõda sõjale, see on wiimane sõda. Kui see lõpetatud on, siis tuleb jäädaw rahu.“

Aga austatud Riigikogu liikmed! Kes elu on tähele pannud, peab tunnistama, et majandusline laastamine peale rahutegemist otse alles alanud on. Sõda on möödas, seda häwitamist, mis siis sõjalisel otstarbel tehti, ei ole enam, aga majandusline häwinemine kestab edasi. Sest mis tähendab see nõndanimetatud kursi langemine, waluuta langemine, muud, kui majanduslist häwinemist. Majanduslise häwinemise tõttu on juba Wenemaa, Saksamaa, Austria, Poola ja palju teisi maid kuristiku kaldale jõudnud ja meie ise ei seisa sellest ka mitte wäga kaugel.

Mida peaks nüüd õige välispoliitika seda tõsist silmapilku ja seda tõsist asjaolu arwesse wõttes tegema? Õige sihi poole püüdwel välispoliitika peaks seda poliitilist sihti toetama, mis rahu kindlustab ja majanduslist terwenemist ligemale tuua püüab. Kas wõime seda oma välispoliitika kohta öelda? Mina pean tunnistama, et meie välispoliitika mitte seda joont ei ole kinni pidanud. Nii kodus kui ka Genfis on toetatud just waenuõhutamise poliitikat — mitte nii wäga otsekohe, waid enam kaudselt, kuna meie nendel silmist oma poliitika sihtjooni oleme mõista püüdnud, kes mitte rahu kindlustamise teele ei ole asunud. Meie püüame nimelt Pariisi silmist ära lugeda, mida meie peame tegema. Kui wiimati siin kõne oli, et Genfis teatawa riigi rahwasteliitu wastuwõtmise puhul meie välisministeeriumis käidi meelitamas, et kas mitte Eesti oma häält sel korral wastu ei annaks, siis kuulsime meie, et otsustatud mitte otsekohe „ei“ öelda, waid saalist wälja minna, see on, meie ei taha mitte, ei julge mitte seda poliitikat toetada, mida ainult oleks pidanud toetama. Ma tahan siin meelde tuletada üht asjaolu, nimelt, et siit keskmiste toolide pealt on alati toonitatud, et see rühm ja see partei seisab Inglise tööparteiga ühel alusel. Inglise tööliste partei on just see partei, kes Versailles rahulepingu wastu seisab, kes waljult Inglismaal on selle wastu häält tõstnud ja kes praegustel walimistel just selle hääletõstmise tõttu nii hiilgawa wõidu sai, et endise 69 koha asemele 142 kohta sai. See ei ole härra Jürman'ile veel mitte küllalt suur wõit! Inglise tööparteil on teisel arwamisel. Ka ajalehe- ja poliitikamehed ei salga seda wõitu, waid ütlewad, et sellega tuleb Inglise poliitikas

pööre. Inglise poliitika peab rehkendama suure tööparteiga ja see suur tööpartei saab oma mõju parlamendis avaldama. Minule tahetakse öelda, et võib olla, et mina olen saksasõbraline, mõtlen siin eriti Saksamaa peale. Aga ma juhin teie tähelpanu selle peale, et just Inglise tööpartei, kellele keegi ei saa ette heita, et ta poliitiliselt saksasõbralik tahaks olla, just Inglise tööpartei seisab liikumise eesotsas, mis Versailles tehtud lepingu vastu võitleb, ja on selles mõttes tööd tehes selle hiilgawa võidu saanud. Meie walitsuse poliitika joon ei ole mitte see. Meie välispoliitika joon on teine. Ja just sellepärast, et meie poliitika joon teine on, ei wõi meie oma sõjajõudude niisuguse kokkutõmbamise peale mõelda, kui soovitaw on. Ma tuletan siin Varssawi lepingut meelde. Warssawi lepingu otsekohene tagajärg oli Saksamaa ja Wene-maa lähenemine, mida Euroopa wõimude „tasakaalu“ sulites kardetawaks peetakse. Kui seda lähenemist pahena silmas peetakse, siis oleks ometi loomulik olnud, et meie ise seda oma lepingu sõlmimistega ei oleks edendanud. Aga meie oleme sellele lähenemisele Warssawi lepingu läbi kaasa aidanud, sest Warssawi lepingu pidi ometi Saksa-Wene pool niisugust arusaamist äratama, et selle taga rohkem on, kui harilikult öeldakse. Lepingud wõiwad nii ilmsüütad olla, kui nad on, nende mõju ei ole igakord aga mitte nii ilmsüüta. Ja siin wõisime seda otsekohe tähele panna: meie wahekord Moskwaga halvenes sel silmapilgul, kui Warssawi lepingu tehti. Kui meie poolt Karjalale silmi tehti, wõis sedasama märgata. Ma ei tea, kui kaugele selles mindi. Igatahes oli selle silmategemise tagajärg see, et meie wahekord Wenemaaga jaheadamaks jäi, kus see meile mitte kasulik ei olnud. Ja Soomes ei olnud selle tõttu mingit eri „soojuse tõusu“ näha. Ma juhiksin weel ühe asjaolu peale tähelpanu. Suwel sõitis siit üks ekskursioon Pariisi. Keegi ei teadnud ega osanud seda aimata, et sellel sõidul mingisugune tähtsus saab olema. Aga nii pea kui see ekskursioon Pariisi jõudis, olid seal juhtijad reshissöörid wastas, kes neid siia ja sinna juhtisid, Reimsi sõidutasid, tundmata sõduri hauale, audientsidele ja ei tea kuhu weel wiisid. Euroopa ajakirjandus kirjeldas, et Eesti s a a t k o n d a on Pariisis nõnda ja nõnda vastu wõetud.

Ütleme, et see meile midagi halba ei teinud. Ma ei taha ka öelda, et see meile

halba oleks teinud, sest meie oleme ju nii wäike ja tundmata suurus. Aga saatkon-nast kirjutati wäga tõsiselt. Ma olin sel ajal Saksamaal ja nägin, et isegi wanameelsed lehed selle kohta sõnumid tõid. See tähendas õieti seda, et seegi „saat-kond“ Eesti välispoliitikat kohustawalt kinni haarata laskis, nõnda öelda, ilma et meie seda oleks tahtnud. Seal sündis midagi, seal etendati midagi ja maailmale öeldi sel puhul, et midagi on sündinud. Kodus aga pidi walitsus seda arwesse wõtma, et midagi oli sündinud, millest võib olla walitsus enne ei teadnudki. Kas see välisministri teades ja nõusolekul sündis, see on minul teadmata. Selle-sarnast ei tohiks aga tema teades ega weel wähem teadmata sündida.

Muidugi teada, et Eesti rahwasteliidus sellekohaselt aktiivset poliitikat ajada ei saa, et tema terwet liidu poliitikat juhtida suudaks. Kuid ei ole mitte ükskõik, kuidas meie sellest osa wõtame ja kuidas meie selle peale waatame. Kui härra Laidoner siin tõsiselt ette pani, et mida suurem ja täielisem meie esitus seal oleks, seda kasulikum see meile oleks, siis wõiks sellega ainult siis päri olla, kui meie esitusel tõepoolest selgroogu küllalt oleks ja õiget poliitikat toetada tahaks. Kuna rahwasteliidus ühetasane hääleõigus walitseb, siis peaks ka Eesti häälel oma tähtsus olema. Ma ei taha mitte öelda ega mõtlegi selle peale, et rahwasteliidul mingisugust tähtsust ei ole, aga ma tahan rõhutada, et temast ükskord rahwasteliit weel saada võib, nagu meie enestele seda heana ette kujutame. Alles hiljuti, kui rahwasteliidu konwerents koos oli, sündis otsekohe midagi, mis nii öelda, mõtlema sundis. Mis tegi rahwasteliit Kreeka-Türgi sõja puhul? Kas saatis rahwasteliit oma kindralid ja ristimehed sinna? Ei. Pariis ja London saatsid oma mehed sinna. Need läksid sinna rahu sobitama, rahu tegema, kuid sõiditi edasi ja lasti lüüa, mis iganes wõis, ja seda kõik sel ajal, kui rahwasteliit Genfis nõu edasi pidas. Meie aruandjad ei toonitanudki seda, et rahwasteliit sel silmapilgul midagi muud oleks pidanud tegema. Ja weel midagi: rahwasteliit on, nii öelda, lonkaja liit. Seal puuduwad eriti kaks suurt Euroopa riiki, puudub ka Ameerika. Mis Wenemaasse eriti puutub, siis peaks ometi meie huwi olema, et Wene kommunistiline nõukogude maa ka sinna vastu saaks wõetud. Rahwasteliit oleks kahtlemata kaaluwam, kui temast kõik riigid osa wõtaks. Ka teisest seisukohast oleks

wäga soowitaw ja huwitaw, kui nõukogude Wenemaa kohta awalikult wõiks näidata, terve ilma ees, et kommunistide riik heameelega kapitalistlike riikidega, kapitalistlike walitsustega ühineb ja nendega nõu peab. Eriti meil, sotsiaaldemokraatidel, oleks huwi selle peale näidata, et kommunistid, kes tööliste rühmitusi ainult sõimata oskawad, kodanliste riigivalitsustega heameelega koos poliitikat tahawad ajada, nõnda nagu see kewadel Genuas sündis. Wõib olla, et asi selles suhtes tulewikus paraneb, sest Prantsusmaa ulatab juba oma kullatud sarwed Moskwasse ja on kuulda, et Wene välis- asjade kommissar Prantsusmaale sõidab. Wõib olla, et kokkuleppele jõutakse ja Wenemaa liitu wastu wõetakse. Seda peaksime meie ometi heameelega nägema.

Ma tean wäga hästi, ega taha seda kuidagi wiisi salata, et meie Wene naaber hüsteeriline ja närwiline naaber on ja et sellepärast temaga mitte wäga hea ei ole koos kirse süüa. Meie huwides on aga waja, et meie mitte wäärsammusid ei teeks, et sealt poolt — selle peale toetades — mitte weel rohkem meie wastu kihutustööd ei hakataks tegema. Meie peame silmas pidama, et meie maa enam- wähem sillaks Wenemaale on. See ei ole mitte ainult Wenemaale huwitaw, et see sild purustatud ei saaks, waid see on meile enestele ka huwitaw. Mina ei suuda igatahes enesele ette kujutada, et riik, kellele seda silda wäga waja läheb, et ta ise seda purustama hakkaks. Ma ütlen seda selles mõttes, et meie välis- poliitika peaks meie wahekorda Wene- maaga paremini hoidma, kui ta seda senni on teinud. Wõib olla, et meie wahekord wiimasel silmapilgul paranenud on ja ma soowiksin wäga, et see nõnda jääks.

Ma tuletan Warssawi lepingu juures meelde, mis Saksa ja Prantsuse poliitika kohta Karl Marx ütles. Kui Saksamaa Elsas-Lothringeni ära wõttis, ütles Karl Marx, et selle tagajärg on Prantsuse ja Wenemaa liit, millele kättemaksmise sõda warem wõi hiljem järgneb. Ja meie näeme, et nii oligi. Tuli sõda, Sak- samaa šai purustatud. Seda meie välis- poliitikas silmas ei peeta. Meie sõjawäe kulude vähendamise wajadus nõuab aga seda. Terwemat joont pidades wõimal- daksime meie, et sõjawäe kulud mitte nõnda suured ei tarwitseks olla. Siin on, muidugi, ka teisi wõimalusi ja põhjusi

olemas, millest, wõib olla, ka teistel ju- hustel rääkida wõib. Praegu tuleb mul meelde, kuidas härra kindral Laidoner tulewa aasta peale nekrutite wõtmise seaduse juures arutades tähendas, et meil lühema ajaga kui 18 kuu jooksul jalawäge ja sõjawäge mitte hästi wälja õpetada wõimalik ei ole. Ma ei ole mitte sõja- mees ega ka asjatundja, kuid ma usun, et mulle siiski lubatakse wõrrelda, kui pika- ajaline wäeteenistus teistes maades on. Ja sellest wõime ka meie mõnda õppida. Nii näituseks Shweitsis on 65, Norras 72, Daanis 121, Rootsis 225, Hollandis 255. päewane õpetuse aeg jalawäes maksew. Soomes wõeti hiljuti üheaastane õppus wastu. Meil on aga... (J. Laidoner (põl.): Tähendage Soome kait- seliit ka sinna juurde!) Härra Laidoner nimetab Soome kaitseliitu; on tänu jumalale, et meie kaitseliidud weel niisuguses seisukorras ei ole. Ma usun, et härra kindral seda teab, kuidas Soomes kaitseliitlaste peale waadatakse ja et seal kaitseliitude ja sõjawäe wahel isegi weriseid kokkupõrkeid wõib tulla. (J. Hünerson (põl.): Kuidas rahwas selle peale waatab?) See on ju ometi rahwas, kes parlamenti walis 53 sotsiaaldemokraati ja 27 kommunisti, see on kokku 80 meest. — Minu arwates peaks ka meil wõimalik olema lühema õppuse ajaga läbi saada. Ma loodan, et ometi sõjawäe õppuse programmi minu käest nõudma ei hakata. See ei ole minu ega ka minu rühma asi, waid see on wa- litsuse asi. Ja ma wõin toonitada, et ka praegune Riigikogu juhataja, ma loodan, et ta seda pahaks ei pane, kui ma teda tunnistajaks toon ja tema sõnu siin kaalu peale panen, mitte kaua tagasi selles ar- wamises oli, et wõimalik peaks olema meie sõjawäe organisatsiooni odawamaks muuta, mitte nii, et maakaitse wõimalus selle all kannataks, waid see oli nõnda mõeldud, et sellesama kaitsejõu juures wõimalik peaks olema odawamalt läbi saada. Ma panin aga imeks, et härra Päts Riigiwanemana kõige aja kindral Soots'iga ühes walitses, kellest meie ometi oodata ei wõi, et tema see mees oleks, kes selle töö korda saadaks.

Sõjawäe juures on ka muud, mille juures waja peatada. Kokkuhoidmise suhtes tuletan meelde neid nurisemisi, mis meie lennuwäe asjus on kuuldawale tulnud. Ajakirjanduses täheridati, et tea- tud partii lennuaparaate, mis Daanimaalt ostetud olid, olla kõlbmata ja nende eest

raha olla niihästi kui maha wisatud. Ja ka muidu on meie lennuwäe kohta muid asju teada, mis näitawad, et siin mitte kõik korras ei ole ja et siin arwatawasti hoopis suurem kokkuhoidmine peaks wõimalik olema.

Teie lubate mulle, et ma meelde tuletan, et 2. nowembril s. a. kukkus Lasnamäe lennuväljal lipnik P. alla. Lennumasin „Newport“ kukkus puruks, lendur pääsis õnneks eluga, teadagi mitte ilma wigastusteta. 9. oktoobril s. a., 3 nädalat warem, oli samasugune õnnetus lendur W—ga. Lennumasin „Halberstadt“ Z. W. sai täiesti wigastatud ja küsimine on, kas wajab masin põhjalikku parandust, wõi täielikku uuesti ehitamist. Lenduril oli siingi õnn eluga pääseda. Umbes kolm kuud tagasi kukkus Tartus ka „Newport“ masin maha; masin läks puruks, lendur sai raskeid wigastusi. Suwel kukkusid kaks weelennumasinat puruks, mõlema õnnetuse wahet oli umbes 2 nädalat. Üks nendest „Short nr. 38“ kukkus täitsa rusudeks, kuna inimesed kergesti wigastada said. Teise „Short nr. 26“ kukkumisel ei olnud masina õnnetus mitte nõnda täielik, kuid mootori meister A. sai nõnda rängasti wigastada, et ta paari päewa pärast haigemajas suri. Wabariigi aastapäewal, 24. weebbruaril, käsutati ka 3 lennumasinat Jaani kiriku torni ümber tiirlema, kuid lahe oli ajujääd täis ja lennumasinate kandepaadid jooksid puruks. Seda oleks pidanud juhataja ette nägema, sest jää oli igaihel näha. Üks neist kolmest aparaadist kukkus Paljassaarel maha, sai suuri wigastusi. Minewast aastast on weel meele „E.R. 8“ lennumasina rusudeks kukkumine, kus lendur ja mootormeister surma said.

Need on enam-wähem awalikuks saanud õnnetused. Arwatawasti on neid rohkem, sest neid hoitakse ju saladuses. Õnnetused on aga sedawõrd sagedad, et seda siin tingimata meelde peab tuleutama. Meie teame, et mitte ainult noorteinimeste elu sel kombel seal hädaohus ei ole, waid ka riigi warandusline kahju on suur, kui see nii asjatundmata kätes on, kes nii sagedate kukkumiste eest mitte hoida ei suuda. Muidu ei saa seda mitte seletada, mingisugune puudus peab seal olema.

Daanimaalt ostetud masinad, neid on, niipalju kui mina kuulnud olen, juba üle aasta ehitatud, siiski nendega lennata ei wõi. Hiljuti, kui mingisugune lend Tal-

linnast Warssawi toime pandi, siis ei lennatud mitte nende masinatega, waid wanadega. Ma ütleks siin juures nii klambrite wahel, nota bene, et Warssawi sõit ka üks diplomaatline sõit pidi olema, nõnda kirjutab vähemalt üks kaaslendaja ajalehes. Ma ei tea mitte, kas parlamendi wäliskommisjon selle diplomaatlise-poliitilise ülesandega lennuga tuttaw on, mis need lendurid seal toime panid; parlament, vähemalt meie rühm, ei ole mitte teateid saanud, missugune poliitiline ülesanne neil lendajatel oli.

Kui mullu suwel selle üle ajalehtedes nuriseti, et Daanist ostetud masinatega sõita ei juleta, siis sündis meil midagi sellesarnast, mida vähemalt mina kusagil mujal pole näinud: arwati, et kõige sündsam on sellele wastu astuda sellega, kui ajalehtede toimetuste liikmed masinaid waatama kutsutakse. Kõigesuurem aupakkumine ajakirjanduse ja ajakirjanikude tarkuse wastu, aga ma arwan, et ajakirjanikud isegi sellega nõus on, kuigi neid igas asjas asjatundjateks kutsutakse, lennuasjanduses nad wist ometi endid asjatundjateks ei kuuluta. (Sõjaminister J. Soots: Aga Teie küll?) Ei, härra kindral, ma arwan, et teil on kalduwusi selleks. Mina ei prätendeeri mitte selle peale, aga räägin sellest sellepärast, härra kindral, et see naeruwäärne on, kui ajakirjanikud kutsutakse waatama, kas lennumasinad on head wõi mitte. See on ju riikline naljategemine, see on karrigeerimine. Ma ei oska mitte öelda keda, kas parlamenti, rahwast, ajakirjandust, wõi asjatundjaid siin narrida taheti. Et kiri ajalehes ilmus, lennumasinad ei olla mitte head, siis wastati sealt poolt — wõib olla härra ministri enese ettekirjutusel wõi käsul — kutsume ajakirjanikud ise otsustama. Ja ajakirjanikud läksid, neid lennutati wist ka õhku ja ajakirjanikud kirjutawad pärast, lennumasinad olla head... Ometi ei usu ma, et ajakirjanikud igas asjas õiged asjatundjad on ja et siin nad seda otsustada wõisid, et lennumasinad head olid. Nii siis, pean ütleva, et lennuwäe asjus suurem kokkuhoidmine peaks wõimalik olema, kui alalisi kukkumisi ära hoida ja mitte nõnda õnnetumaid ja alawäärtuslisi asju ei ostetaks. Mul tuleb weel üks kokkuhoidmise wõimalus meelde, millest suwel kõneldi, kui meie oma sõjalaewadega Baltiski ja tagasi sõitsime. Selle sõidu peal kõneldi meile, et laewade peal on wäga tähtis kütteleidus tehtud, mille abil laewade

kütmise nõnda palju odavam tulla, et eel-
tulewal aastal kuludest umbes 20 miljoni
wõiks kokku hoida. Kuidas sellega lugu
on, näeme siis, kui me eelarwe üksikasja-
lise arutamise juurde asume. Siis näeme,
kas see kokkuhoidmine on seal teoks
tehtud.

Ma nimetasin juba walitsuse tegewust
elukalliduse wastu wõitlemises, sest elu-
kalliduse langemine wõimaldaks ühtlasi
ka riigi kulude vähendamist. Siinjuures
pean aga tähendama, et meil sellekohane
statistika weel väga puudulik on, kuna
statistika selle küsimuse lahendamisel
kõigetähtsam tegur on, ilma milleta läbi
ei saa. Teine asi, mis selle küsimusega
ühenduses, on korterikriisi lahendamine.
Pean jälle ütleva, et walitsus selles asjas
niihästi kui midagi pole teinud, peale ühe
seaduse, mille põhjal korterite ehitami-
seks riiklist laenu lubatakse. Et selle läbi
korterikitsikus oleks vähenenud, seda ei
wõi keegi öelda. Kusagil ei ole näha uusi
maju üles kerkiwat. Wõib olla, et tulewal
aastal sellega algust tehakse. Meil peaks
tähele pandama seda eeskujut, kuidas näi-
tuseks Soomes seda asja aetakse. Soome
sotsiaalministeeriumi statistika toob iga
kuul korterite seisukorra kohta teateid,
ajalehtedes wõib iga päew selle üle mi-
dagi lugeda jne. Soomes ehitatakse
hoogsalt uusi elumaju, wõetakse korteri-
kitsikuse lahendamist väga tõsiselt, hoo-
pis teisel wiisil, kui meil, kus arwatakse,
et mingisuguse pisikese laenuseaduse
wastuwõtmisega kõik tehtud on, mis teha
wõidi. Selle juures kuuleme aga paha-
tihti, et mõni walitsuse osakond jälle
mõne elumaja on ostnud, kust üürnikud
välja tõstetakse. Ma lugesin hiljuti, kui
ma ei eksi, „Päewalehest“, et korterikit-
sikust meil palju suurem on, kui Soomes.
Ma ei wõi mitte öelda, kas see tõsi on,
kuid arwan, et sellest küllalt on tunnistu-
seks, kui „Päewaleht“ seda kitsikust meil
suureks tunnistab. Pean kahetsema, et
meil selles asjas liiga vähe on tehtud.

Sedasama peab ütleva ka sotsiaal-
seaduste kohta. Nende seaduste puudu-
mist on väga mitmel korral rõhutatud ja
ka mina ei saa sellest täna mööda minna
ning ütlen, et meie walitsusel küllalt head
tahtmised pole olnud, et sotsiaalseadusi
maksma panna isegi niisugusel kujul,
nagu neid Riigikogus on esitatud. Härra
minister Kaarna on tähendanud, et waes-
tele on rohkem hakatud abi andma ja wi-
gaseid on rohkem haigemajadesse paigu-
tatud. Kuid et tööpuuduse puhul abiand-

mine kuidagi kindlamini korraldatud
oleks, seda ei wõi keegi öelda. Aga
ometi on see paratamata tarwilik ja möö-
dapääsemata.

Juhataja K. Päts: Et kell juba
½8, siis kuulutan harilikult korra järele
15-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.30 min.

Peale waheaja jätkub koosolek kell 8.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma.**

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold.**

Juhataja K. Wirma: Riigikogu
läheb päewakorras edasi. Kõne jätkami-
seks on sõna rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Austatud rahwa-
saadikud! Tahan ainult paar minutit weel
mõne asja juures peatada, nimelt põllu-
töministeeriumi ja maareformi teosta-
mise juures. Meie teame, et see on üks
küsimus, mis kõigelaiemaid rahwakihte
on ärewil hoidnud ja weel tänapäewani
hoiab. Meie loeme igapäew ajalehtedest
niisuguste juhtumiste üle, mis näitawad,
et maareformi teostamisega mitte rahul
ei ole. Ma tähendaksin nüüd põllutöö-
ministeeriumi suhtes nii palju, et põllutöö-
ministeeriumist meie peaaegu mitte mi-
dagi ei kuule. Waikides ajab ta asju,
nagu kogu walitsus. Väga vähe, pea-
aegu mitte midagi meie ei kuule, missu-
gused maad jaotatakse välja ja kui palju
weel jaotada on. Väljaandmise juures
kuuleme, et maatahtjad ja maasaajad
mitte rahul ei ole. Teiselt poolt kuuleme,
et olewat suuremaid maakohti antud jne.
Eriti tahan ma seda rõhutada, et walit-
sus mitte neid teateid ei ole muretsenud
ja selle üle selgusele jõudnud, kui palju
on meil maatahtjaid, kui palju oli mõi-
sades mõisatöölisi, palju neist on maad
saanud ja palju weel saada wõiwad. Ka
selle üle ei ole meil mitte kindlaid teateid
olemas, kui palju on meil normaal-
talusid ja kui palju loodetakse jaotata-
wast maast weel välja mööta. Mul on
siin üks aruanne ees, mis põllutöönäitusel
väljas olnud. Siin kõneldakse 18.260
uuest kohast. Peale selle kõneldakse 711
kohast, millele maad juurde antud. Nüüd
tahaksin ma väga hea meelega teada,
kui palju see summa weel kaswada wõib
ja, üldse, kui palju meil neid normaaltal-
lusid asutada wõimalik on. Nende küsi-
muste kohta oleks pidanud walitsus wõi

põllutööministeerium ammugi põhjalikka teateid koguma. Samuti ka Riigikogu ja walitsus oleks teadma pidanud, missuguste asjaoludega meil tegemist on mõisatööliste töötajajämise suhtes. Meie kuulsime suwel kord härra ministri suust, et mõisatöölised mitte väga palju ilma kohtadeta ei olewat. Härra minister teadis kõneleda, et nii ja nii palju on teisel tööd saanud ja muud sellesarnast, aga need teated peaksid weel palju kindlamad olema ja need ei tohiks paberile jääda, waid need andmed peaksid walitsusele tegutsemise käsuks olema.

Edasi tahaksime meie hea meelega teada, kuidas mõtleb põllutööministeerium eluaseme-seadust teostada. Hiljuti lugesin ma „Kajast“, kus kartust awaldati, et wõib olla sellega tahetakse taluomanikkude maade kallale minna, sealt tükikesi ära wõtta, ning seda ja teist. Igatahes oleks siin selgus paratamata tarwilik. Niisama erutab meeli ikka weel tasuküsimus endistele maaomanikkudele. Meie rühma ja partei seisukoht on teada. Meie oleme senni sellel arwamisel, et meie tasumaksimist mitte ei toeta, aga Riigikogu ei ole lõpulikku seisukohta selles asjas weel wõtta wõinud, sellepärast et walitsuse poolt sellekohast seadust ette pandud ei ole, üks küsimus, mis mind selle juures isiklikult huwitab, oleks teadete saamine selle üle, kui palju majanduslisi wäärtusi meie maareformi läbi enam-wähem kaduma läheb. Meie teame, et paljuid majanduslisi hooneid ja teisi majanduslisi ettevõtteid ja asutusi mitte enam selsamal mõõdul wõimalik tarwitada ei ole, kui senni. Ka selle kohta oleks niisugust ülewaadet väga tarwis. Siis ma nimetaks weel ühte asja, see on nimelt see, et meie põllutööministeerium ei ole katsunud saada andmeid selle üle, kuidas wiljasaagiga, lõikusega on suurtes ja väikestes tööstustes. Kui seda kahe kunni kolme aasta eest wõimalik ei olnud teha, siis peaks see nüüd wõimalik olema. On suuri mõisaid riigi käes majandada ja need on, nii palju kui arwata wõib, kõigeparemad mõisad, kus väga hästi niisuguseid wõrdlusi peaks wõimalik olema teha, kui wäiksemate seast niisamasuguseid majapidamisi arwesse wõtta, mida niisama hästi peetakse. Niisugune wõrdlus oleks meil väga tarwilik, ta oleks kolme kunni nelja aasta eest weel tarwilikum olnud kui praegu, aga ka praegu, kus ikkagi weel osa maad jagamata on, oleks selgus selles asjas väga soowitaw

ja kasulik. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Enam jagada midagi ei ole.) Ei ole enam midagi jagada? Lubati nelikümmend tuhat normaalalu, aga on saadud kõigest 18. (Wahelhüüe rkl. Hünerson'i (põl.) poolt.) Kas Raamot ei ole siis teie härra? (Wahelhüüe rkl. Hünerson'i (põl.) poolt.) Teie oleks siis maapinda wenitanud, nagu kurat kirikus nahka olla wenitanud? Ma arwan, et meie põllutööministeerium edaspidi siiski nende teadete korjamise juurde peaks minema. Põllutööministeerium on mingi raamatukese mitmesuguste teadetega awaldanud, mõned teated on siin küll ekslikud ja waled, nagu näituseks Eesti rahwaarw alla miljoni! (J. Laidoner (põl.): Rohkem ta ikka on.) No, jõuluajal wõi uuelaastal saame teada, kui palju meid on! Põllumeestekogud oma päid siiski üle miljoni lugeda ei wõi.

Paari sõnaga peataksin weel maksude, see on sissetulekute juures ja tähendaksin selle juures üldiselt, et meie tolliasjad, tolliseadused, tollitariifid wõi tollitaksid, muudetud peaksid saama. Ma nimetan siin praegu näituseks paberitolli. Meil on paberikitsikus. Paberid, raamatud ja ja ajalehed on paberi hinna tõttu kuulmata kallid, nõnda et rahwas neid warsti enam osta ei suuda, ja selle juures on kõige lihtsama paberi pealt ikkagi weel 400 marka puuda pealt tolli. Selle wastu on trükitöö, mis wäljamaalt sisse tuuakse, palju odawam. Toll kaitseb meil paberi walmistamist, aga ei kaitse seda täielikult, sest et trükitööstus selle kaitse alla ei käi. Meie teame, et wiimasel ajal väga rohkesti eestikeelseid töid Saksamaal trükatakse ja nimelt sellepärast, et seal töö ja ka paber odawam on. Trükitud paberi Saksamaalt sissetoomine on odawam, kui walge paberi toomine Soomemaalt. Mujal katsutakse niisugust häda lahendada, meil aga mitte. Suwel, tuleb mul meelde, awaldasid trükikodade omanikud niisugust soowi, et toll trükimasinate, tähtede ja kõige trükikoja materjaali pealt ära kaotataks. See ei ole ka tõepoolest muud midagi, kui paljalt rahatoll, fiskaaltoll, millega riigikassat tahetakse täita, aga see sünnib selle tööstusharu kulul ja selle kultuuri kulul, mille edendamiseks nõuda tuleks, et toll nende asjade pealt ära kaotatakse. Trükikodade materjaali tollide läbi ja kõigi muude sarnaste tollide läbi on meil trükiasjad kallimad, kui mujal. Kõik teisedki tollid pea-

wad sedasama laadi olema, muidu ei oleks arusaadaw, kuidas tolli ligikaudu kaks korda rohkem aastas sisse tuleb, kui eelarwes on ära määratud. Ma rõhutan seda näidates, kui suureks meie tolli sissetulek on läinud.

Selle kõrwal tahaksin ma veel ühe asja peale tähelpanu juhtida. Pärandusmaks, mis meil aastas pidi $1\frac{1}{2}$ miljoni sisse tooma, oli poolaasta jooksul kõigest 675 tuhat sisse toonud. Kartma peab, et ka aasta lõpuks $1\frac{1}{2}$ miljoni sisse ei tule. (J. Laidoner (põl.): Nüüd on sootuks seismas.) Siis loodeti krepostimaksust poolaasta jooksul sisse tulewat 25 miljoni, aga tuli sisse ainult 13 miljoni. Nende asjade üle küsiks ma heameelega härra rahaministrilt, kes mullu kõneles, et neid maksuseadusi kawatseti muuta, mõndagi. Nimelt kõneles härra rahaminister uuest pärandusmaksu seadusest, aga senni ei ole Riigikogu muud näinud, kui sennise pärandusmaksu osalist parandust, mis wiimati rahaasjanduse komisjonis kõne all oli, ja kus ka selle paranduse wastu waieldi, et seegi, nagu arwata, maksude suhtes kasu ei wõi tuua. Ma lõpetan, öeldes, et meie oleme eelarwe komisjoni andmise poolt. Meie tahame eelarwet komisjonis üksikasjaliselt tundma õppida, teda seal arwustada ja pärast komisjonist tagasitulemist ka siin veel üksikasjaliselt hinnata.

Juhataja **K. Wirma**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Laidoner'il.

J. Laidoner (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Lugupeetud rhs. härra Martna oma kõnes tähendas asju, mis isiklikult minusse ja teiseks rahwasteliidu tegewusse puutuwad. Selle 1921 ja 1922 aasta eelarwe kohta ma härra Martna'le juba wastasin isiklikult ja härra Martna oli sellega ka nõus, et mul õigus on. Mis puutub aga nüüd sellesse tähendusse, et Eesti wabariigi delegatsioon rahwasteliidu koosolekul mingisuguse tähendatud riigi wastuwõtmise puhul — ma arwan selle tähendatud riigi all Saksamaad wõi ka Wenemaad — mingisuguse hääletamise juures pidi wälja minema, siis pean ütleva, et mina mingisuguse hääletamise juures wälja ei lähe, nii siin, kui ka rahwasteliidus. Selle kohta ei ole ka delegatsioonile, kelle asejuhataja mina olin, mingisuguseid juhtnõore antud. Mina oma poolt hääletan selle poolt, mis mina heaks arwan, ja kui see mulle ei meeldi, siis

ütlen ma lihtsalt „ei“. Wõib olla, et teised Riigikogu liikmed teistwiisi teewad, mina saan aga seda ka tulewikus nii tege-ma.

J. Tõnisson (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed! Siin on eelkõneleja poolt väga rikkalikku arwematerjaali tarwitatud juba selleks, et iseloomustada üksikuid eelarwe osasid. Kuigi wahest selle tarwitamise seisukoha wastu wõidaks palju waielda ja üksikute arwude tähenduse tõlgitsemisel teisel seisukohal olla, siiski on üksikute eelarwe määrade suuruse ja ulatuse kohta nende arwude läbi selgitust muretsetud. Siin sõna wõttes ei tahaks ma mitte nii väga palju arwematerjaali tarwitada, waid tähendada mõne üldise sihtjoone peale, mis meil eelarwe arutamisel silmas peaks olema meie riigiwalitsemise poliitika kujundamisel tulewikus. Kõige pealt oleks meie üldpoliitika juhtimise kohta öelda, et meil on ajakirjanduses, aga ühtlasi ka Riigikogu rühmades ja nende rühmade omawahelistel nõupidamistel palju juttu olnud selle üle, kuidas meie walitsuse poliitika juhtimine wiimasel ajal on kujunenud. Meil ei ole mitte põhjust üksikuid etteheiteid kordama hakata, ei ole ka põhjust minewiku juures wiibida, waid oleks palju rohkem sellest kõnelda, mis tulewikus tõesti tarwis oleks arwesse wõtta. Meil on arusaamine oma riigikorra kohta õige laialistes ringkondades ometi veel õige selgusetu. Meil on põhiseaduse järele Eestis demokraatlise wabariigi põhimõte teostada, selle kohta lähewad arwamised ja arusaamised ometi väga laialt lahku. Meie oleme oma poliitilise kaswatuse poolest tähtsal moodsul tänu wõlgu Lääne-Euroopa mõtteilmale, millega meie ühendusse saime vähemalt ajalehtede kaudu, kus poliitika ringwaate all õieti päewast päewa tõsisemad ajalehed on selleks kaasa aidanud, et meil arusaamine tekiks sellest, kuidas kultuurrahwaste juures lääneilmas demokraatismuse põhimõtteid teostatakse ja kuidas nende riigikord, uus riigikord seal wälja kujunemas on. Sellepoolest oleme meie siis ka õieti oma riigiloomise ajajärgul palju uudsemad, kui seda muidu wahest oleks wõinud arwata Wene wõimu all seiswast rahwast. Meie poliitiline intelligents, meie haritlased, kes poliitiliselt mõtlesid, on just sel teel suurelt osalt ühendusse wõinud astuda Lääne wabade demokraatliste rahwaste poliitika sihtjoontega ja nende rahwaste po-

liitilise mõtlemisega. Siiski on meil aga veel nagu kontides teatawal määral minewiku pärandus Wene ajast. Meie oleme harjunud riigi peale ikka kui wõõra olluse peale vaatama, mis meie üle seisab ja mis õieti meie üle wälispidi oma wõimu maksma paneb. Ometi on aga lugu meie demokraatlikes wabariigis hoopis teine. Meie rahwas kujutab põhiseaduse järele kõrgemat riigi wõimu. Wäljaspool rahwast ei ole mitte riiklikku wõimu wabas Eestis. Rahwas walitseb isennast, see tähendab aga siis ka, et kõik korraldused ja organisatsioonid, mis rahwas on selleks loonud, et walitsuse ja teiseks riigiwõimu teostada, peawad omale lähtekohaks walima selle, et nemad täidawad rahwa tahtmist! Ei ole mitte nii väga kerge õiget teed selle juures tabada demokraatismuse mõtet jälgides. Sagedasti katsutakse õieti nõnda walitseda, kuidas kunagi suurte hulkade meeoleolu nõuab, kellel demokraatlike korra järele wõimalik on oma arwamist mitte ainult walimistel, waid ka teisel teel maksma panna. Siis on loomulik, et need, kes wahest mitte ei tahaks anduda sarnasele meeoleolule, kus wast ehk ülearu tahetakse hulkade meeoleolu tabada, nii nagu püsti ajawad ja katsuwad maksma panna seda põhimõtet, et nemad tohiwad wõimu teostada oma paremat arusaamist mööda, sellest hoolimata, mis sest arwatakse! Teatawatel suurtel silmapilkudel on seda tarwis. Kui tõesti hädaoht waritseb riiki ja rahwast, siis peab see, kelle kätte wõim on antud, seda tarwitama, nõnda nagu tema parem arwamine seda nõuab, kui ka ümbrus selle wastu waidleks! Need on aga ikka ainult arukordsed silmapilgud! Demokraatismuse põhimõte on aga just see, et riigiwõimu teostamisel peab katsutama tabada seda, mis rahwa parema arusaamise järele tarwilik ja õige on! Sellepärast ongi demokraatlistel maadel, nagu Inglismaal, walitsuse juhtidel ja walitsuse esitajatel iseäranis erk kuulmine ja tähelpanu olnud. Nad katsuwad igal teel tabada, kuidas rahwas, kuidas üldine awalik arwamine reageerib ühe wõi teise wõtte peale. Igasugused tundemärgid, mis rahwa tahtmisest ja selle muutmisest tunnistust annawad, wõetakse arwesse. Parlamendis wõib seisukord nii kaugele minna, et senni walitsenud enamuserakond wabatahtlikult aitab selleks kaasa, et uued walimised ette wõetaks, kui näha on, et järelwalimistel wõib ilmsiks tulla mee-

olu, mis sennise enamuse wastu käib. Õieti peaks ju seadusetähe ja õiguse järele ütleva: Ükstapuhas, kuidas meeoleolu muutunud on, kui sel ajal, kui wõim teatawa erakonna kätte usaldati, selleks teatawad eeldused olid, siis peab see erakond wõima kasutada wõimu nii kaua, kui seaduses ettenähtud tähtaeg lubab! Niisugust walitsuswõimust arusaamist olete teie iseäranis Kesk-Euroopas — Saksamaal, Austrias jne. küllalt näinud, kus on katsutud rahwa tahtmisest hoolimata ennast maksma panna. Seal aga, kus walitsewad poliitilised rühmad ja nende esitajad on tõesti läbi imbnud tõsise demokraatismuse waimuga, näete teie, kuidas ikka ainult nii palju oma wolitusi tarwitatakse, kui palju nad kokkukõlas on rahwa tõsise tahtmisega igal silmapilgul. See ei sunni meid mitte demagoogia teele asuma, ei wõta meilt walitsuse kindlust ja sihtide selgust, waid annab wõimaluse tõesti nii tugewat walitsust luua, kui iganes wõimalik, selle läbi, et walitsus igakord wõib tugeada rahwaenamuse tahtmise peale. Ainult niisugune wõim, mis walitsusel sel teel saadud, suudab ennast maksma panna pikemat aega demokraatlikus riigikorras.

Meil on juba walimiseaduse ja walimise korra läbi wõimatuks saanud Riigikogu järelwalimise teel rahwa tahtmise kujunemisest ja muutumisest selget tunnistust saada. Sellepärast peaks meil nüüd püüdeks olema teisi teid ja wahendid leida, kuidas kokkukõlasse pääseda mitte ainult awaliku arwamisega, waid rahwa enamuse kindla meeoleolu ja tahtmisega! Ja seal oleks siis tarwis, et meil ei tekiks mingisugust walitsuse absolutismi, kus walitsus ennast maksma paneks oma arusaamise järele, sellest hoolimata, mis awalik arwamine ja üldine meeoleolu nõuab, kus walitsus toetub ainult selle peale, et temale wõim on kätte usaldatud ja et tema seda põhiseaduse põhjal tohib iseseiswalt käsitada, ainuüksi rahwaesituse kontrolli all. Kui meil see meeoleolu rohkem maad wõtab, siis on wististe ka wõimalik edaspidi poliitilistes rühmades ja üksikutes erakondades nii nagu kokkuleppe ja üksteisest arusaamise teed leida. Nii kaua kui ikka oma eeskawa teatawate hüüdsõnade peatuspiiridesse jäädakse, mis wahest üles on seatud rahwaesituse walimiste puhul, on väga raske kokkuleppe teed leida üksikutel kordadel, kus seisukord on muutunud ja kus kõike mitte ette ei ole nähtud,

ja üldine arwamine, rahwatahtmine awalduks wast sootu teisel kujul, kui temale wõimalust saaks anda ennast nüüd täielikult ilmutada. See on aga meil iseäranis tähtis, et meie tõesti olukorra muutmise mõjul leiaksime teatawa kokkuleppe koostöötamise teel iseäranis välispoliitika alal. Meil on välispoliitika alal õige palju awalikku waidlemist üksikute erakondade wahel. Seal on kahtlemata olulikka põhjusi olnud, mis pärast on pidanud waidlema. Wõib olla ka, et nende põhjuste kõrwaldamiseks oleks wõinud palju rohkem ära teha, kui oleks arwustust tõesti arwesse wõetud. Wana inglise põhimõtte järele peab välispoliitika olema rahwuslik. Olid need unionistid, wõi liberaalid, kes kunagi walitsesid, inglise välispoliitika sihtjoon jäi ikka püsima walitsuse muutusest hoolimata. Sedawiisi ainult on wõidud õieti poliitikat jätkata ühtlaste sihtjoonte järele mitmesuguste ollustega ja mitmesuguste poliitiliste waadetega inimestega. Kui meil see hea traditsioon maksma hakkaks, wõib olla süüdistatakse meil siis edaspidi vähem, teiselt poolt aga katsutaks walitsuse poolt ja ka nende poolt, kelle käes on välispoliitika, tabada seesugust joont, mis rahuldaks wõimalikult laiemaid ringkondi, tõesti mõtlejaid poliitilisi ringkondi, mis kokkukõlas oleks rahwa tahtmisega. Ilma niisuguse traditsiooni tekkimiseta on meil tõesti raske oma rahwuslikka huwisid kaitsta ja teostada. Meil on aga ühtlasi ka muidu sedasama elewust tarwis, üldist elewust rahwa tahtmise järele töötada, iseäranis nüüd — meie riigi ehitamise ajajärgul.

Meil on kujunenud riigi korraldus ja walitsemiseaparaat ülepea juhuslikult. Seda on tunnustatud walitsuse esitajate poolt. Weel hiljuti seletas rahaminister seda. Teiselt poolt pean mina ometi ütleva, et kui meie tahame tõesti teatawat stiili anda oma walitsuseaparaadile ehituse ja struktuuri poolest, ette wõttes parandusi, mis mitte juhuslikud ei ole, siis peaksime meie selleks tööks ühendada katsuma kõikide nõu ja jõu. See ei ole mitte üksiku rühma ega walitsuse ülesanne, see puutub meisse kõigisse, kogu rahwa ja riigi saatusse.

Seal oleme meie aga wiimaste aastate jooksul, mil meie rahuaja oludes oleme elanud, ikkagi liig wähe edasi saanud. Nagu täna siin juba rõhutatud, on meil ametnikkude arwu vähendatud, et sellega

teatawaid summe kokku hoida. Kui palju, see on teine asi. Isegi seda arwesse wõttes, et üksikud ametnikkude liigid on ainult teisel kujul meie riigi ja rahwa majapidamiste uutest allikatest palka saanud, nagu rentei ametnikud, siis peab ometi tunnistama, et üldiselt on ikkagi suudetud kokku hoida ametnikkude arwu vähendamise teel. See on aga ometi ainult nagu üldise arwamise välispidine rahuldamise katse, kui meie nüüd katsume ametnikkude arwu absoluutselt vähendada. Selle all wõib kõige pealt meil kannatada riigi majapidamine ja riigimajapidamise ülesannete täitmine, kui ikka mehaaniliselt töötajate arwu katsutakse kärpida. Ametnikkude arwu kärpimine on nimelt wõimalik alles siis ja ainult selle eeldusega, kui ametiasutuste töö otstarbekohaselt korraldatakse. Seda ei saa aga mitte muidu, kui walitsuse ülesandeid, walitsuse funktsioone tuleb korraldada nõnda, et nemad vähem jõudu nõuaks. Just see organisatooriline töö on meil aga väga wähe arenenud ja edenend. Meil on otse selle wastu walitsemiseaparaadi ülesande juurde wõetud ainult seda, mis tööjõu suuremat kulutamist nõuab. Selle asemel, et ainult asjaajamise korda lihtsustada, tuleks kokkukõlas ka nõuda selle ülesannete lihtsustamist. Siin tähendasin ma warem juba, kuidas meil on ministriumides täiesti krediitasutusi hakatud looma, kuidas meil asunikku-laenu wäljaandmine walitsuse asutuste peale on pandud; kuidas meil isegi ühispiimatallitustele laenuandmine on walitsuse peale koormatud. Ja kui teie asju jälgite, siis näete teie, kuidas üks ja teine asi on walitsuse peale pandud. Nii on näituseks asjad, mis oleksid wõinud omawalitsuse kätte jääda, wõetud keskwalitsuse kätte. Ja seal peetakse neid kinni. Kuidas tahate teie nüüd selle kõige juures ikka weel ametnikkude arwu vähendada? Seda wõite teie teha ainult riigivalitsemise hea kordamineku kulul, ehk jälle teie peate siis ametnikka rohkem koormama! Üksikute walitsuse asutuste wahekorrad on selgitamata. On üksikuid asutusi, mis kõrwuti, paralleelselt ühte ja sama ülesannet täidawad. Seal on üldine telefoniwõrk, seal on ka sõjawäe-telefoniwõrk. Üks seab üles traate, teine tuleb jälle ja kisub nad maha! Segatakse üksteist, tehakse kulusid ja kulutatakse aega. Siis raadiojaam. Meil on Tartus kaks raadiojaama, seisawad kõrwuti üldine raadiojaam ja sõjawäe raadiojaam. Õel-

dakse, et sõjawäe raadiojaam on väga tähtis. Mis seal tehakse, ei ole muud midagi, kui igal hommikul tuleb Tartu kutsesse Tallinn välja ja ütleb: Tere hommikut, meil ei ole midagi tähtsat! (N a e r.) Ja sellega lõpeb. Selle „tere hommikut“ kulu pole aga mitte väike. Ja nüüd arwatakse sellega, et sedawiisi harjuwad sõjawäelased rohkem selle paari sõna edasiandmisega! Mis ta seal õpib wõi harjub, on väga küsitaw. Kui teie tahate tõesti harjutada sõjamehi, et nemad mõistaksid hästi raadio asjus tööd teha, siis pange nad just sinna, kus hästi palju tööd on, nõnda et nad seal ka tõesti tööd õpiksid tegema ruttu ja kärmesti ja hästi! Kaotage kõik need paralleeljaamad ja jaamakesed ära ja laske noored niisugused raadiotelegrafistid ehk kas wõi kõik sapööri osakonna mehed seal õppida ja kõiksuguseid katseid teha waheaegadel, kui mitte ei ole raadiojaamas otsekohe kaugekõnede tegemist! Meil on siis õpematerjaali ja õpewõimalusi mitu korda rohkem.

Kui öeldakse, kuidas meie wõime oma sõjamehi panna üldisesse raadiojaama, meil peawad oma sõjasaladused olema ja sellepärast meie ei wõi ka oma telegraafia ja telefonijaama mitte kitsendada, — siis ütlen mina teile, et õige usalduswääriliste andmete järele on olnud Tallinnas siin üks wõõras mees, ma ei ütle lähemalt, missugusest atmosfäärist... (J. H ü n e r s o n (põl.): P u n a n e!) ja see wõõras mees on osanud ühe meie suurema asutuse juhtivate jõududega nii heasse wahekorda saada, et tema on saanud välja kopeermiseks — ma ei tea, kas ta ise on kopeerinud wõi lasknud kopeerida — väga tähtsaid dokumente, mis mitte ainult sellesse asutusse ei puutu, waid mis teiste väga suurte asutuste luwidega ligidas ühenduses olid!

Kui seal osatakse välja wõtta niisugused saladused, kas siis teie arwate, et need saladused, mis meil siin omawahel hoida on, et need kättesaamatud on nendele, kes neid tahawad kätte saada!? Kus raha, kus kiusatus nii töötawad, seal osatakse välja wõtta kõiksugu saladused. Ja meie sisemised saladused ei ole ülepea nii suured, et igasugused attasheed ja kõiksugused teised ametmehed, kes just selle jaoks olemas on rahwuswahelises elus, et nad kõik ei saaks teada õieti paremini, kui meie oma walitsuse liikmed seda teawad! Ja sellepärast nüüd hakata kõiksuguseid korraldusi paralleelselt ülewal pidama, mis meile väga palju mak-

sab, see on õieti ettekujutusega ühenduses sellest ajast, kus Wenemaal hirmus suured olud olid, kus niisugused aparaadid töötasid, et seal tõesti wõisid raha peale vaatamata kõiksugused jõud tegewad olla, et vähemalt paraliseerida kõiksugu saladuste wäljaluuksutamist. Kui meie tõesti oma riigiametnikkude walikus natukenegi ettewaatlikud oleme, aga ühtlasi oskame ka oma riigiametnikka terwendada poliitiliselt, siis olen ma julge, et päris äraandlikkust ja sihilikku äraandmist meie riigiametnikkude hulgas sugugi nii palju ei leidu, et meil tarwis oleks seal kõiksuguseid karantiinisid kalli raha eest luua. Kui teie arwate, et meil wõimalik oleks niisuguste surweabinõudega ära hoida õieti meie kaaskodanikkude walgumist wõõrasse teenistusse, siis on see eksitus. Meie ei jõua ainelise jõu, ei raha rohkuse, ei mingil muul abil wõistelda nendega, kelle wastu meil tuleb wõidelda, kui meil mitte abiliseks ei ole meie rahwaja meie riigiarmastus inimeste hulgas, kui meil mitte ei ole õieti riigiwaimustust! Ma ei kõnele mitte nendest, kes nähtawasti wõõra palga peal meil töötawad. Need lähewad esimese hädaohu üleskerkimise puhul juba redusse ja peesu. Nendest ei ole meil ideelisi wastaseid karta. Neid saab kergesti kontroleerida ja saab ka neid eemale hoida. Kui meil aga ideeliste wastastega tegemist on, siis arwan mina, et meie oma riigiteenistusse niisuguseid isikuid leiame, kes isegi siis, kui nemad ideeliselt walitsewa enamuse wastu on, mitte ei lähe oma maad ja rahwast ära andma! Meie peame nii kaugele saama oma riigiwalitsemise korra ja elu wäljakujunemise teel, et meie suudame oma isamaalsuse poolest wastu panna igasugustele kiusatustele! See sisemine kindlus on palju tähtsam, kui et ennast wälispidiste surweabinõude waral riikliselt püsti hoida. Mina usun kindlasti, et kui meie sotsiaalpoliitikas ja üldpoliitikas katsume kõiki õiglasi nõudeid, mis hulkadel on, rahuldada, et see siis meil odawam ja wiljakam tuleb, kui et meie kunstlikult katsume sunbutada tõsiseid, õiglasi nõudeid ja selle asemel, nagu siin öeldi, kaitseliidu wõi, tont teab, missuguse „rusika“ all korda alal hoida! See on kõigehalwem poliitika ja mittedemokraatlik, sellepärast, et see põhjeb lootusel, et vähemus suudab enamust walitseda! Demokraatias seda wõimalust ei ole! See on kõigesuurem riigitarkus Eestis walitseda nõnda, et seal wõimalikult wähe wõimu

tarwis läheb! Ja ma mõtlen, et kõik väljaminekud ja kulud, mis meie sellepärast oma peale võtame, on ikkagi palju wiljakamad, kui igasugused mitteproduktiivsed kulud petliku võimu ülewalpidamiseks.

Meie walitsemisekorra ja aparaadi väljakujundamise küsimuses on just meie eelarwe otsatu suure tähendusega. Kui meie üle 35% ära kulutame ametnikkude palkadeks, warustuseks, sõidurahadeks jne. mis kokku võttes ligi 2 miljardi 200 miljoni välja teeb, siis on ometi väga tähtis, kui meie siin vähemalt mõne protsendi suudame kokku hoida. Seal on siis tõesti tarwis selle peale mõelda, kui palju meil võimalust oleks ametnikkude arvu vähendada, põhiseaduse juht määruste järele teostatakse walitsemist omawalitsuste kaudu. Nüüd on omawalitsuste seadus liikumas ja selle wastuwõtmisel on väga suure tähtsusega — see on minu isiklik arwamine —, et ka seal tuleb võimalikult selle peale rõhku panna, et meie seal mitte ei oktraeri ega peale ei sunni nii wõrastaw, kui see ka näitab. (J. Piiskar (is.): Eelnõu on just selle wastu!) Kui need seaduseelnõud arutusele tulewad, siis wõtke sõna! Minu mõte on, et komisjonis on võimalik mõndagi seisukohta muuta, ega siis need eelnõud ole selleks, et neist usaldusküsimust teha, waid see on otstarbekohasuse küsimus! Isiklikult arwan mina, et meil oleks tarwis omawalitsuse väljakujundamisel ka ikka selle peale mõelda, et meie nüüd mingisuguse võimu patriarhaalse korraldamise kujul ei saa omawalitsust korraldada. Kui meie katsumise stabiliseerida teatawat walitsust, kas linnawalitsust ehk linnapead sellega, et meie temale pikema kestwuse juba seaduses ära tähendame, siis wõib see suurtele wastoludele wiia, kui rahwa, see on kogukonna enamuse tahtmine, nüüd pikema aja peale walitud esimehe tahtmisest lahku läheb ja kui seal kaalu peal on, kelle tahtmine otsustaw. Siis peab jälle selle peale rõhku panema, et kuigi teatawatel ärewuse silmapilkudel suured hulgad väga ekslikka samme astuwad, siiski üleilmiline rahwainstinkt juhib ikka sinna poole, kus kõigeparem väljapääsete on.

Mis puutub nüüd üksikutesse walitsuseharudesse, siis pean ma tähendama, et väljaspool peale selle üldise rahwusliku sihtjoone, millest ma juba kõnelesin, meil peaks walitsema õieti kindel asja-

ajamise joon. Siin on aga meil, ma ei taha mitte öelda, et siin oleks uisapäisa talitatus, aga meil ei ole mitte arwesse wõetud rahwuswahelisi läbikäimise nõudeid. Meil on eelarwe arutuse puhul üles seatud juhtmõte, et peab aga iga hinna eest kokku hoitama. Välisministeeriumi eelarwe juures on kärbitud niihästi keskasutuste, kui ka üksikute esituste väljaminekuid sedawõrd, et seal kõigeparema tahtmise juures töötada wõimatu. Wõib olla, et välisminister on väga palju järele annud, on parlamendi poolt awaldatud nõudmistele liig wähe wastu waielnud. Näituseks oli suuremas saatkonnas küsimise all, kas sekretäär ära kaotada, wõi alale jätta! Kujutage ette, mis peab saadik ilma sekretäärita tegema!? Meil ei olnud nõnda palju raha, et oleksime Skandinaawias wõinud esitajat pidada. Wõib olla, saadakse peakonsuliga läbi, kes ühtlasi ka poliitilise esitaja kohuseid täidaks. Siis peab seal aga olema vähemalt nõuete kõrgusel seisew peakonsul ja poliitiline asjaajaja. Kuid seal on lihtsalt konsulid, kes poliitiliselt midagi ära ei saa teha. Meie kõneleme Balti-Skandinaawia liidust ja selle võimalusest. Kui ka seal meist praegu wähe hoolitakse, on see aga ometi selge, et meil seal ei tule kulu ega waewa põlata, waid meie peame kõik tegema, et ühendust luua Skandinaawia rahwastega! Isiklikult wõin aga öelda, et näituseks Rootsiski walitseb väga elaw huwi Eesti wastu. Seal pannakse tähele, mis siin tehakse, ja wististi on asjalik liginemine tähtsal määral wõimaldatud, kui meie välispoliitika juhid ja asjaajajad oskawad teed leida, kuidas ühendust saada Skandinaawia rahwastega, — mitte ainult poliitiliste ringkondadega, waid ka awaliku arwamisega! Awalik arwamine on just Skandinaawia riikides suur tegur. Kui meil aga seal igas linnas istub üks õnnetu konsulikene, kellel õieti ei ole päris kantselei kulusidki, kuidas seal siis weel rohkem kokku hoida?! Omariiklus ei ole sugugi odaw lõbu; see maksab midagi. Selle eest oled aga suwerään, oled rippumatu, oled iseseiswate rahwaste perekonnaliige! Missugused tähtsused sellel on, seda õpime meie ikka rohkem ja rohkem tundma. Nii tuleb ka niisuguste asjade peale kulutada nagu tõelik olukord nõuab! Selle jaoks on meil üksikud ministrid ja esitajad, kes neid eriülesandeid eriti tundes ja täites peawad oskama nende jaoks huwi ja tähepanu leida. Ma ei ütle sugugi mitte, et peab meie wäikese

riigi esitajatele nüüd võimaldama suurt osa etendada. Seda ei ole sugugi tarwis. Meil on aga isikute väljavalimise juures tarwis silmas pidada, et välisasjade ajamisele kõik rahwad otsivad iseäralikult sündsaid, kvalifitseeritud isikuid. Sest diplomaatline teenistus on just andेरिकaste ja osavate isikute jaoks nagu määratud, kes ülesande kõrgusel on. Nüüd aga kõneldakse mulle, et kusagil on Eesti saatkonna juures attasheeks üks optant, kes käib veel wõõrastes epolettides, wõõras mundris ja suurustab sellega, et ta mitte ainult Eesti riigi kulul ei ela! (J. Hünerson (põl.): Saab punaste käest ka!) Noh, punastel nüüd ka igale poole maksta on?! Ei ole sugugi sinna poolegi; need maksawad wahest teisale, kus tarwis ei ole ja ilma selletagi lähemale pääseb! Kas teate, see peaks heaks traditsiooniks nendele olema, kes walitsuses välispoliitika asju ajawad, kui ka meie rahwa poolt, iseäranis haritud ringkondade poolt, peaks see just rahvuslikuks aukohustuseks olema, sinna mobiliseerida tublimaid ja osawamaid meie hulgast!

Wälispoliitikaga on otsekohehes ühenduses riigikaitse. Siin on sellest kõneldud, kui palju ta meil maksab. On ka meelde tuletatud, kuidas 1920 aastal tolleaggne walitsus seal tüe kawa walmistas, mille järele meie riigikaitse palju odawam pidi tulema. Tänapäewani ei ole ma kätte saanud, mispärast tarwis oli seda nii ruttu ümber lüüa! See oli tõesti wõrdlemisi ruttu ette walmistatud. Seal töötasid kaasa kõik meie sõjaministeeriumi tegelased, siis kõik diwiisiülemad ning kõik iseseiswate wäeosade esitajad. Need käisid mitmel korral nõu pidamas, kui oli ministeeriumi poolt kawa juba ette walmistatud. Selle järele olid kawa põhi-jooned läbi räägitud riigikaitse komisjonis ja parlamendis... (T. Pool (tõer.): Sel ajal oli liiga palju nekrutid.) Waat, kus ka üks tarkus! Waadake, ma ei nimeta teile mitte arwu, sellepärast et see ei ole awalikkuse jaoks; aga ma toon teile wahekordi. Jõuluks 1920 aastal pidi 25% kogu sõjameeste koosseisust koju minema. Uuel aastal pidid koju minema järgmised 25%. Ikka 1920 aasta koosseisust! Siis pidi nii palju jääma lipu alla, et 33 $\frac{1}{3}$ % lahedasti wõis piirwalwe ülesandeid oma peale wõtta, nõnda et oleks ainult üks osa piiri peal olnud, teised oleksid olnud reserwis. (J. Laidoner (põl.): See oli siis sõja-

ajal; rahuajal ei olda mitte reserwis.) Ma ei kõnelenud mitte tehnilises mõttes reserwist, waid selles mõttes, et nad ei ole mitte otsekohe piiri peal walwamas, positsioonil walwamas, waid on seljataga wõi garnisonis! Kawa oli nõnda, et ühtepuhku pidid need wäeosad piiri peal wahelduma, esiteks, et kiusajad mitte ei pääseks wõrgutama. Ja seda ära hoida on wäga tarwis! Teiseks, et meestel mitte selles raskes teenistuses liiga palju aega ära ei kuluku, waid et nemad saaksid ennast ka ette walmistada ja õppida! Niisugune oli waheldumise kord. Peale selle oli siis veel meil wõimalus teenistusse jätta nii rohkesti inimeste-materjaali, et garnisonides oleks küllalt olnud mehi, et kõiksugustes sõjawäesutustes ei oleks meestest puudus tulnud. Meie oleksime sellekordsete kawatsuste järele siis wõitnud — mul hästi need arwud meeles ei ole — umbes 600—800 miljoni marka! See oleks nii olnud, et 46 iseseiswast sõjawäeüksusest tehti palju wäiksem arw; — ma arwan, see arw ei ole kellegi saladus — see esimene arw läks alla 23 peale. (J. Laidoner (põl.): Praegu on veel wähem!) Niisugused on need küsimused. See, mis seal arwu poolest wähendatud, on oma koosseisu poolest palju suurem. (J. Laidoner (põl.): Kui seal wäga wähe on, siis ei õpi midagi!) Need, kes seal olid korraldamas, need on õpetanud palju. Isegi palju rohkem, kui mõned teoreetikused. (J. Laidoner (põl.): Wäga wõimalik! Wäga wõimalik! Saalis naer.) Need on kõik päris asjatundjad isikud ja sellepärast ei maksa sellest enam kõneleda. (J. Laidoner (põl.): Kes need olid?) Ma ütlesin Teile: kõik sõjaministeeriumi ülemad sõjawäelased ja selleaegsed diwiisiülemad jne. (J. Laidoner (põl.): Aga need arwasid, et kui polk veel wäiksem, siis ei saa õpetada!) See tähendab, kui Teie tahate waielda, siis hakkame uuesti peale! (J. Laidoner (põl.): Aga nüüd on need veel wäiksemad.) Teie ütlete, et seal üksuste arw wäiksem on. (Sõjaminister J. Soots: Ei ole sugugi suurem kui waja!) Teie arwamise järele wõib teil waja olla kümnetuhandeid ja sadatuhandeid, aga sellega ei saa Eesti wabariigis kaugele! Selle kawa juures oleks meil kokku hoida wõinud wähemalt 500 miljoni. See oleks ilmatu suur wõit, ja meie eelarwe oleks

wõinud kujuneda koguni teisel wiisil. (J. Laidoner (põl.): Aga kuhu see k a w a s i i s j ä i ?) See löödi ümber õige ruttu! (Saalis naer.) 1920 aasta lõpul. Wõib öelda, selle kawaga kõrwuti taheti meil kaitsewäe koosseisu vähendada. Selle eest pidi tagawarawäe ette-walmistamine seda põhjalikumaks minema. (J. Hünerson (põl.): Kaitse-liit?) Kaitseliit mitte teie mõttes! Meie baseerisime tagawarawäe mõtte selle peale, mida meile wabadussõda küllalt on näidanud, et rõhuw enamus rahwast riigustaw on. See on, rahwa peale wõib julge olla! Muidugi, üksikud äraandjad on ju olemas, kuid need koristatakse wälja sinna, kus tarwis. Selle juures ei mõtelnud me sugugi nõuda, et meil oleks sõjariistu nagu näituseks püsse wälja antud niisuguste inimeste kätte, kes riigile hädaohtlikuks oleksid läinud. Üksikasjaliselt ei taha mina seda korraldust siin kujutada, aga nii oli see mõeldud, et asjatundlikud juhid igas maakonnas ja teatawas ringkonnas töötaksid instruktoritena, kus just ohwitserid instruktorite osa oleksid etendanud, kes oleksid seal õieti sõjaministeeriumi walwe all kodanikka kaitsewalmistuses ette walmistanud. Selge on, et meie selle juures mitte ainult ei oleks suuri summe kokku hoidnud, waid et meie ka oleksime oma rahwa kaitsewalmistused kõrgemale wiinud, kui see nüüd on paari aasta jooksul sündinud. Ja kui teie seal hakkate wastu waidlema, siis wõtame selle asja päris kätte, see on rahwusliku tähtsusega! Wõtame ja lõhume selle küsimuse läbi! Sellega te mitte kaugele ei saa! (J. Laidoner (põl.): Mina olen teoreetiker, teie praktiker!) Noh, nende sõnadega ei heiduta Teie kassi ka! (Üldine naer. Juhataja kõlistab.) Mina ei ole sugugi tahtnud isiklikuks minna, aga Teie katsusite teisi nii kritiseerida, kuna need olid wilunud mehed. Ja sellepolest wõimegi waielda. (J. Laidoner (põl.): Mina ei taha sugugi waielda.) Noh, siis oleme rahul! (Naer.) Meie oleme nüüd rahwaerakonna rühma poolt nõudmise üles seadnud, et peaks meil jala-wäeteenistuse aega lühendama. Aruandja oli teises arwamises, kui meil nekrutite teenistusse kutsumise küsimuse seaduseelnõu arutusel oli. Meil ei olnud ka mitte niisugust kindlat materjaali käepärast, et meie oleksime wõinud oma nõudmisega waidlemises wälja astuda. Meie pole seda ka nii mõelnud, et jala-

pealt peab see üks aasta maksma pandama. Niipalju aga wõin ma küll öelda, et kui meie selle nõudmise arutamisel olime, siis oli meil andmeid jällegi päris wilunud sõjameeste poolt, kes meie noortemeeste õpetamisega tegemist teewad ja kes mitte ei ole sõjaaegsed ohwitserid, nagu meil armastatakse ikka öelda, kui tahetakse tähendada nende peale, kes asja suurt ei tunne. Need on mehed, kes Wene sõjawäe õpeasutustest läbi käinud, kes enne ilmasõda on Wene sõjawäes teeninud ja mehi õpetanud. Nad on ka Eesti sõjawäes õpetanud ja korraldanud ja osalt õpetawad praegugi weel, mõni pataljoniülemana jne. Need ütlewad, et Eesti nooredmehed on nii ergud ja andekad, ja arusaajad, et lust on neid õpetada. Sest nii ruttu taipawad nemad, et meil mitte sugugi tarwidust ei ole nendega nii ümber käia, nagu see Wene wäes oli. See on nii hea materjaal, et ühe aastaga ilma mingi raskuseta saadakse õppus läbi wiia jalawäes, nii et mingit puudujääki seal ette-walmistuse poolest ei ole! (Sõjaminister J. Soots: Kes need olid? J. Laidoner (põl.): Kui mina olen rääkinud, ütlewad, et kas Teie hulluks olete läinud? Niiruttueisaa!) Mina toon praegu mittehullude arwamisi ette. Praegu ma ei taha aga isikuid nimetada. Mu härrad! Eesti rahwaerakonna rühm esitab teile wäga üksikasjalikult põhjendatud arwamised sellel alal edaspidi ja nimetab ka autorid. Rahustage endid! Kui meie ühe aasta ja seitsme kuu asemel 12 kuud wõtame, siis arwake ise nüüd, kui palju see meil kulude poolest kokkuhoidmist toob! Kui meil nii palju nekrute on, kui härra Pool arwab, siis sellepolest saab juba toime! Kuidas teie seda õppust korraldate, see on sõjaministeeriumi eriulesanne ja sellepärast meil ei ole tarwis pead murda. Igatahes ei ole meil tarwis mitte poolaastat tuhandeid kõigeparemas tööeas olewaid noorimehi kasarmusse saata ja töölt ära kiskuda ja siis rahwa õlgadele koormat weeretada maksude poolest, nõnda et õhkawad ainult! Selle juures on igatahes tagawarawäe kaitsewalmis olemine nii oluliku tähtsusega, et vähemalt rahwaerakond edaspidi, kui tarwis, kas wõi hambaid näitab, et sellel alal tõesti midagi ära tehtaks! (Wahelhüüded paremalt poolt.) Noh, teile see nii wäga hirmus ei ole, sest teie närte ju nii palju.

Nüüd siis sõjawäe korraldusest! Siin on ikka kaebatud, et ei ole kõiki asju parlamendi ette toodud, mis tarwis. Ja alles kui walitsusekriis lahti pääsis, siis sai ajakirjanduse kaudu teada, missugused eelnõud sõjaministeeriumis tagawaraks olnud; sõjaminister olla siis ajakirjanikud oma juurde kutsunud. (Sõjaminister J. Soots: Ilmusid juba „Riigi Teatajas“.) See oli pärast. — Sõjawäe korralduses on aga wist weel mõndagi puudust, sest sealsed tegelased kaebawad, et väga raske on õpetada noorimehi. Määrustikud — mina ei tea, kuidas neid nimetada — (M. Martna (sd.): Seadustikud!) Nii umbes wõiks öelda, sest nüüd on kõiksugu „sündmustikud“ moes. — Noh, need määrustikud, mis Wene ajal makswad olid, on nüüd ajast ja arust ära, aga uusi ei ole weel mitte wälja antud; ja nüüd kobawad nekrutiite õpetajad ringi. Mina lasksin selle enesele ära seletada ja öeldi, et see olewat umbes nii, nagu puuduksid koolis õpekawad, ja siis peate rahwast harima! Samasuguses seisukorras on nüüd nekrutiite õpetajad. Nad peawad ilma õpekawadeta walmis saama! Paari aasta jooksul, kus meie juba harilikus olukorras asume, oleks ikka sellepooldest pidanud kaugemale jõutama! Kui seal minu pärast kas wõi mõni kuugi tubli mees oleks asja kallal istunud, siis oleks see töö igatahes ennast ära tasunud!

Mis nüüd muidu sõjawäe asjaajamisse puutub, siis on härra Martna seda juba väga waljult sõelnud; mina ei taha mitte nõnda wali olla. Nimetaksin mõnda üksikut asja, mitte ainult sellepärast, et see maaliitu puutub, waid ülepea kodaniku seisukohast. Need on — sõjawäe kaerad! (Üldine naer.) Neid oli minewal aastal tarwis 120.000 puuda. Kui meie Wene wõimu all olime, siis tegime tööd, mis wõisime, saatsime märgukirju ja protestiawaldusi, et miks sõjawäewalitsus ostab sõjawäele kõiksugu aineid põllumeeste käest wahelkauplejate läbi, kuna wahelkauplejad hirmus palju maksu wõtawad ja wähe maksawad. Said siis endised intendantuurid asjaga nii kaugele — mitte meil üksi ei olnud niisugust nõudmist, waid see oli nõnda kogu Wenemaal, aga meil olid põllumehed paremini korraldatud, kui Wenemaal, ja nii wõisime selle peale tähendada, et mingisugust raskust ei tee põllumeestega otsekohe ühendusse astuda — intendantuurid said siis nii kaugele, et sõjawäe

warustust hakati ostma otsekohe põllumeeste käest, isegi põllumeeste seltside kaudu. Ja makseti ausat turuhinda. Nüüd meil, Eesti wabariigis, on aga mingipärast niisugune kord moodi läinud, et sõjawäele ostetakse kraami ainult vähempakkumise teel. Nüüd on wälja pakutud 120.000 puuda kaerte muretsemine sõjawäele. Wõite arwata, et ükski põllumees ega põllumeeste organisatsioon ei wõi oma peale niisugust hankimist wõtta. Sest selleks läheb suurt kapitaali waja. Pealegi on siin teataw riisiko hindade pooldest olemas. Nüüd on üles kutsutud wahetalitajaid ja „Estoonia“ on ennast selleks pakunud. Noh, see peaks küll rohkem piima ja worstiga tegemist tegema, aga nüüd wõtab ta ka kaerad omale. Mis teie arwate, kui palju Eesti sõjawägi pidi maksta nendest kaertest, sest teisi pakkujaid peale „Estoonia“ ei ole? (Sõjaminister J. Soots: Oli küll, aga need nõudsid kallimat hinda.) Noh, muidugi, seda ma usun, sest neil oli ju ka isu. „Estoonia“ aga sai kaarteostmise oma kätte ja sai 210—190 marka puudast. Turul oli, ma mäletan, sel ajal Tartus jutt, et kaerapuudast maksetakse ainult 90 marka ja põllumehed kaebasid, et hinnad hirmus odawad on. (Sõjaminister J. Soots: See oli Rootsi ajal.) So! Kui Teie Tartut ei usu, siis minge Pärnusse ja Wiljandisse; kuulake, kust rohkem saadi! See oli muidugi mullu, sel ajal, kui kaeru ostis „Estoonia“. Kaeru oli saada 90—100 marka puud, kuna „Estoonia“ sai siis 190—210. Põllumeestekogud ei wõtnud ka palju muude käest, kui põllumeestekogude meestelt. Lõikasid siis aga ka nii, et taskusse auk jäi! (Naer.) Kindlad andmed kõnelewad, et Wiru- ja Tartumaa põllumeestekogude kassase oli jäänud üks miljon marka sellest rukki- ja kaeraoperatsioonist.

Hiljuti, laupäewasel koosolekul on Tartus sõditud, kuna maakonnawalitsuse esimees, kes aru pidi andma, väga räbala seisukorras oli, sest ta ei teadnud, kuhu raha oli jäänud! (J. Hüneron (põl.): Nad asutasid panga!) Põllumehi ei rahulda see aga mitte! Nimelt, nemad ütlesid, et mõisnikud asutasid oma kooperatiivi ja said rukkipuudast 520 marka, aga meie mehed, põllumeestekogude mehed nimelt, andsid meile kõigest 380! — Kui tuli wahetegemine, siis läks puhaskasu tasku, aga mitte põllumeeste tasku, waid põllumeestekogude tasku wõi kassasse! (A. Jürman (põl.): Aga,

härja Tõnisson, seda tegitarwitajate keskühisus!) On ka üks süüdlane küll, aga ma mõtlen, et tema ei olnud kohustatud hoolitsema selle eest, et põllumeestekogud põllumeestelt wilja ostes õiget hinda maksaks! Meil edendatakse nimelt sedawiisi ühistegewust! Meie oleme nüüd juba niikaugel, oleme seda umbes 20 aasta eest olnud, et meil oli selge, et ostuühisused on oma ette korraldused. Seal on asi nii, et mida rohkem on liikmeid ja osalisi, seda parem on. Need ühisused muretsesid võimalikult ikka esimesest allikast head kaupa ja hästi odawasti. Selle wastu on aga müügiühisuste ülesanne sootu teine. Walmistajad wõi produtsendid püüawad kokku hoida, et oma saadusi ühiselt müüa. Nemad püüawad oma saaduste eest võimalikult kõrget hinda saada, kui nemad midagi üheskoos müüwad. Puhaskasu, mis sellest ühismüügist tuleb, jagatakse kõigi wahel selle järele ära, kui palju keegi on müünud. Nüüd tuli aga nõnda, et põllumeestekogud, minu pärast ka tarwitajate ühisuse keskühisuse kaitse all, said hankida esiotsa nii palju, kui wõisid. Ja kui tuli puhaskasu jagamine, siis ütlesid põllumeestekogud, et raha eest, mida puhaskasuna saadud, paneme agitaatorid käima, poliitilised agitaatorid maaliidu ja põllumeestekogude kasuks! Põllumehed ainult sügasid kukalt ja ütlesid, — see lõbu nagu läheb natuke kalliks!

Peab ütleva, et see lõbu ka meie Eesti riigile kalliks läks, nimelt see kaerteostmine! Selle üle on minewa eelarwe puhul siin waieldud. Ja siis on nüüd sõjaministeeriumis arwamisele tuldud, et tarwis on awalikule arwamisele wastu tulla. Peale selle on arwatud, et on tarwis määrata kindel hind. Muidugi olid hinnamääramisel asjatundjad. Asjatundjate arwamisi wististi arwesse wõttes, on määratud tänawuse kaerapuudale 160 marka. Nüüd on siis antud üksikutele intendantidele wõi diwiisidele võimalus koha peal kaeru kokku osta. Et tänawu aasta aga wiljasaak hoopis teine, siis ei saa selle hinnaga mitte osta. Nüüd tuleb, muidugi, jälle enampakkumine wälja kuulutada ja siis tuleb jälle kas „Estoonia“, wõi mõni teine, kes nõuab wististi 250 marka! Siin talitatakse õieti nii, nagu bürokraatliku korra järele, aga ei painduda olude järele, ei aeta asju nii, nagu see meie oludes võimalik oleks! Meie sõjawäe mehed on ometi nii lähedal turgudele, mis igas maakonnas ja lin-

nas garnisonidele nii wäga käega katsutawad. Kas seal siis mitte ei leita wõimalust luua korda, nagu see demokraatlikus kultuurilises maas soowitaw oleks, nii et meil ei oleks mingisugust wormalismust õige suure kulukusega päewakorral! See olgu aga mööda minnes tähendatud, muidu ma ei taha neist asjust enam kõnelda. (Wahelhüüe: Rekwiisitsioonidest!) Noh, teie tunnete seda wärki! Mina nüüd küll ei ole selle poolt olnud, aga kui nüüd mõned mehed saaks sellel teel oma pealt koormat ära weeretada, küll nemad läheks ja rekwiireeriks küll! See on see nõndanimetatud kihikasu, mida tuleb eemaldada.

Kohtu alal on wäiksemaid, aga iseloomulikka asju kohtu rippumatuse alal. Meil ulatas see asi isegi ajalehtedesse, et pandaks Riigikohtule weel üks kohus üle! (M. Martna (sd.): Ja selle üle weel üks kohus!) Ja ometi peaks just Riigikohus rippumatu kohtuwõimu esitaja olema! Kuid neist asjust ei taha ma mitte pikalt kõnelda. Seal on, nagu teataw wastolu kohtuwõimu ja walitsuse wahel. Nimelt antakse tunda, et kohus oleks nagu iseseisew riik riigis. See on aga demokraatlikes riigis loomulik, et kohtuwõim peab rippumatu olema. Kohtuwõimu alla peawad kõik alluma. (Kohutuminister J. Reichman: Kas Riigikogu ka?) Noh, kui Riigikogu mõne rumaluse teeks, siis, ma arwan, tuleks tal ka aru anda wahest rahwa ees, ja kui mitte, siis lendab see Riigikogu! Meil peaks just iseäranis heasoowilik rippumatu kohtu wastu oldama. Sest see aitab meil just seda riigi elewust luua, millest ma ennem kõnelesin, et Eesti riigis rõhuv enamus rahwast oleks waimustatud Eesti riigist! Kui meie tahame hästi heasoowilikud olla iseseiswa, rippumatu kohtu wastu, siis, näituseks, oleksid kohtunikude palgad wist juba waremalt korraldatud! Juunikuul deklareeriti siin, kuidas nõupidamised on olnud kohtuministriga, Riigikohtu esimehega jne. Kohtu koosseisude asi olewat seal rohkem nihkunud, kui päris lihtsad ainelised küsimused. Saaremaa mehed protesteeriwad üliwäga. Seal on lugu nõnda, et Põhja-Saaremaa kohtunik asub Lõuna-Saaremaa sõrwas — Kuressaares. (Wahelhüüded.) Wabariigi Walitsus põllutööministriga eesotsas ei olewat temale mitte leidnud kohta Põhja-Saaremaal! Ja nii ei pääse kohtunik kusagile ulualla. Sellepärast peawad nüüd mitmed sajad saarlased tu-

lema Muhust saadik kõik Kuressaarde! Kujutage endale ette, kui meil tõesti arusaamist on, mis tähendab õigus, kohus riigis, siis ei läheks meie nii väikeses asjas nii kaugele ühes koosseisude kõrvaldamisega! (W a h e l h ü ü d e d.) Kohtuwõimu esitaja vähemalt on Wabariigi Walitsuse täieõigusline liige ja temal on kõiksugu teid olemas, kuidas seal seesuguseid asju korraldada ja neid õiglaselt läbi wiia.

Kultuurpoliitika on kohtupoliitika kõrwal. Wõiks ju palju selle üle rääkida, aga ma teen lühidalt. (J. H ü n e r s o n (põl.): J a h, t a e w a l i i d u m e h e d o n j u b a ä r a l ä i n u d.) Noh, nemad joowad juba teed. Kordan, ma wõtan lühidalt kokku. Esiteks, sellest ma kõnlesin juba, et kutsehariduse tähtsuse pärast peaks meil täielik kutsehariduse kawa walmima. Selles mõttes peab wälja arendatama ka Tallinna tehnikum. Siis peaks weel kutsekooli korraldus ja arenemiswõimalus lähemalt kindlaks määratama. Teiselt poolt — kuidas meil Tartu ülikooli eest hoolt kantakse? Meil tuuakse ette, kui palju ülikool maksab ja püütakse näidata, nagu oleks see üks ülekohus. Kas teie aga teate, kuidas meie ka kõrgelt ei hinda walitsuse aparaati ja oma walitsemise korraldust, aga ometi on tema wõrreldes meie kultuur-asutustega ja meie kultuurkorraldustega, iseäranis ülikooliga ikka weel wõrdlemisi wiljatu asutus! Hea walitsus on ikka wiljakas, kahtlemata, aga siiski õieti kõik walitsemisekorra wäljaarendused ei anna rahwale ja riigile mitte sugugi seda positiwset jõudu, mis talle tarwis läheb, et ta mitte ainult püsti ei seisaks, waid ka areneks ja kaswaks. Ja kui meie tõesti oma riigi oleme saanud asutada, siis tunnistame ometi, et see kõige pealt on sündinud Eesti rahwa kultuurilikkuse ja kultuurilise arenemise kõrguse tõttu! Ja selle poolest peaks meil selge olema, et meil esimeses jones peab olema rahwusliliseks mureks oma haridusasi. Selle poolest on minu arust selge, et meil rahwusliku ülikooli wäljaarendamine peaks just eelarwe juures esimesel kohal seisma. Teised asjad on muidugi tähtsad, aga kui meie haridusline jõuallikas ei arene mitte wälja, kuidas kord ja kohus, siis meie asjad hakkawad kiratsema!

Nüüd kuulake aga ometi, mida ülikooli mehed jutustawad ja kuidas neil wõidelda tuleb haridusministeeriumi kaudu walitsusega! Seal on mehed, kelle nime ma

ei pruugi nimetada, neid tuntakse terwes Eestis. Kui ülikooli rektor Koppel ütleb midagi iseäranis ülikooli asjus, siis on igal sõnal oma kaal. Ja minge teie kuraator Põld'i ehk dekaanide juurde, auwäärt teadusmeeste juurde, nad kõnelewad teile kõik ühte ja sedasama. Kõigetarwilikumate paranduste, täienduste, isegi tarwilikkude orgaaniliste wäljaarenduste peale puudub krediit! Siin näituseks kõneldakse isegi, et tehnilise keemia õpetooli peale ei ole antud tarwilikka summe; on kärbitud igasuguste laboratooriumide summe. Isegi teaduslikkude kogude summad on maha kärbitud! Walgustust ka ei saa. Nuiawad talwest saadik juba rektor ja kuraator, lendawad Tallinna wahet. Wiimati siis kinnitati Riigikogus lisaelarwe ülikooli walgustuse peale. Need summad saadi nowembri esimestel päewadel kätte, aga 31. detsembriks olgu walgustus läbi wiidud! Ülikooli mehed ütlewad, et kui terwes Eestis kõik elektrotehnikerid mobiliseerida, siis ka ei saaks seda nii ruttu läbi wiia. Eelarwe-seaduse järele peawad aga summad 1. jaanuariks ära tarwitatud saama, muidu langewad nad riigikassasse tagasi, ja siis hakka jälle uuesti otsast peale neid nõudma! Teaduslikkude krediitide kohta on mujal maailmas lugu nii, et nende kohta ei ole mitte seda kitsendust, et nende mittetarwitamise korral nad riigikassasse tagasi langeks, waid nemad kestawad edasi. Meil aga on nüüd nõnda arwatud, et kui professor tellib wäljamaalt teaduslikka sisseseadeid, nad siis seal ladus kohe olemas on, ja muud kui lase neid seal tulla! Lugu ei ole aga mitte nii: professor annab oma nõudmise üles ja siis tulewad need spetsiaalaparaadid, mida kusagilt ladust ei saa, teatud töökodades walmistada, mille peale aasta kunni poolteist ära läheb. Wahepeal on aga krediit ära wõetud ja neid tellitud asju enam kätte ei saa. Isegi teaduslikka raamatuid ei saa sel põhjusel. Nüüd on aga mehed kimpus, et mis meie teeme! Wäljamaa professorid aga lööwad käsi kokku ja ütlewad: meie saame riigilt palka ja ei saa tööd teha!

Minu arust, kuidas teie ka selle prowintsi ülikooli peale waadate, ei tohi siiski kitsarinnaline olla, sest see on meie metropool Eesti kultuuris! Seal peab kõik tehtama, mis wõimalik on! Kuidas käiakse aga ümber siin ülikooli eelarwega rahaministeeriumi eelarwe-kommissjonis?! Kommisjoni tõmbab ettenäge-

mata kulud, mis 500.000 marga suuruses ette olid nähtud, 50.000 peale kokku! Nüüd ütlevad ülikooli mehed natuke pilklikult, et küll ollakse nüüd heas arwamises ülikoolist, kui tema oma 10-miljonilise eelarwe juures kõik nii peenelt peab wälja rehkendama, et wahet rohkem ei tule, kui 50.000 marka! 50 tuhat Eesti marka! Sedawiisi ei saa ülikooliga ümber käia!

Nüüd on weel Raadi mõisaga üks uuem etendus. Selle mõisaga on põllutöoministeriumil nii palju rosinaid kotis, et kui ta nad turule toob, siis langeb see kokku! Nimelt on põllutöoministeriumi rewidendid leidnud, et Tartu ülikool on oma Raadi mõisa väga wiletsasti pidanud ja sellepärast — kolitagu 1. maiks sealt wälja! Raadi mõis on ülikoolile antud põllutöoministri abi dr. Raamo'i isikliku järelewaate järele tarwitamiseks. Ei olnud sellest juttugi, et ülikool seal ainult rentnik on, aga nüüd on agronoomidel see arwamine, et ülepea ülikoolile ei ole tarwis katsepõldu, see ei ole seaduslik! (J. Hüneron (põl.): Kaerad jääksid lume alla!) Jutustan teile kogu selle loo ära. Teil sellest küll kahju ei ole, et nad lume alla jäid. Kui teie oma kaera põhjal otsustaks ülikooli põllumajandus-teaduskonna saatuse, siis tasuks see ennast halwasti. (W a h e l h ü ü d e d.) Teie saate kõik kuulda. Lugu oli nii, et ülikoolile anti Raadi mõis üle maikuul 1921 aastal, selle järele, kui oli mitu korda kõneldud, et seda peab waremini andma. 1920 a. ei wõinud ülikool mõisa oma kätte wõtta, sellepärast, et seal ei olnud loomatoitu, põllutööriistu, ei olnud ka mingisugust kapitaal, millega inwentaari täiendada ehk muretseda. 1921 a. jäi aga üleandmine nii hiljaks, et ülikool ei saanud ka midagi ette walmistada, nagu see meil mõisade korraldamisel sagedane nähtus. Mõis tuli ülikooli kätte järgmisel kujul: Lehmad ei kandnud õieti kaelagi, hobused tarwitasid tuge. Inwentaar oli wilets ja maad halwas korras. Ülikoolil puudus raha, kuid tarwis oli põllumajandus-teaduskonnal katsepõldusid korraldada, sest üliõpilasi oli rohkesti, kes suure luwiga põlluteadust õppisid. Põlluteaduskonna professorid, iseäranis professor Terraswuori, tähendas, et muidu läbi ei saa, kui antagu wõimalus katsepõldusid sisse seada! Nende jaoks läheb palju tööjõudu tarwis, mida meie agronoomid peaksid teadma, sest kui katsepõldud õigel ajal haritud ei saa, siis on ettewõtte tuhk

ja tolm. Kujutage ette, kui wilets oli halbade hobuste ja inwentaariga suuri katsepõldusid ja ühtlasi ka terwet mõisa majapidamist korras hoida. Loomulik, et seda mitte ei suudetud. Nüüd tuleb aga põllutöoministeriumi agronoom ja ütleb: Teie ei oska seda asja ajada, meie tahame katsepõldu oma kätte wõtta! Lepiti põllutöoministeriumi ja teaduskonna wahel niowiisi kokku, et ühine komitee peab katsepõldusid korraldama. Komitee töötab aga weel suurema nõudlikkusega, sest katsepõldude harimine nõuab rohkem inimesi ja hobuseid, mida ülikoolil ei ole. Jookswatest summadest tuli 600 tuhat marka juurde anda, mida pärast tuleb tagasi wõtta. Peale selle oli mõisawalitseja pehmewõitu mees. (W a h e l h ü ü d e d: No, sellepärast tööd olid ka lohakile!) Kas teil pehmeid walitsejaid ei ole? Kas nüüd arwate, et Tartu ülikooli põllumajandus-teaduskonna saatuse ühe pehme mehe otsas ripub, kelle pehmus on nimelt selles, et ta on läinud katsepõllule tööle! Tema on läinud katsepõldudele tööle ja on jätnud oma põllu harimata. Kui aga nüüd teaduslikud katsepõllud oleks lastud nurja minna, kas ei oleks see siis suur skandaal olnud? Kuid usun, siin on sootu teine lugu. Waja on kõige pealt raha. Tarwis on anda ülikoolile wõimalust, et tema küllalt palju loomi ja hobuseid wõiks pidada ja et kui tarwis on, tehakse kõik katsepõldude töö ära, wäljaspooltki palgalisi wõttes. Selleks peawad aga summad olema. Ei wõi siin kõnelda rumalusest ja nii edasi, ega kätelaotamisest. Põllumajanduse-teaduskonna dekaan Nõmmik, siis professorid, asjatundjad inimesed, püüawad küll, aga ikkagi midagi teha ei ole! Saab siin ju etteheiteid teha, sest kaer jäi tõesti wäljale! Kui teie aga oleks tõesti asja mõistlikult ajanud, siis oleksite teie tarwiliku raha andnud ja muretsenud, et asi sellepolest korras oleks olnud. (J. Saul (põl.): Mõistust on waja.) Teie oma asjaga pole ka alati joones olnud! Ärge tulge kõnelema. Kõigil põllumeestel on raskusi, pole siin juttu sellest, et mõistust pole! Teie mõistus ei ole sugugi nii suur, et Teie seal kõik ilma rahata oleks korda seadnud! Tunnen teisi teietaolisi, samuti kui ka Teid. (N a e r.) Mis nüüd puutub sellesse, et seal raha puuduse pärast kõik korras pole, siis öeldakse: ülikool koligu wälja ja jätku nüüd oma lootused teaduslikkude katsete peale! Kas teie saate aru, mis see tähendab?

dab! See tähendab seda, et meil on ametlikkus nii kaugele läinud, et ei osata mitte õieti aru saada asja tähtsusest. See peab kaduma. Teie ärge arwake, et sedawiisi võib siin dekreeteerida. Armas-tuse ja arusaamisega peab süwenema as-jadesse ning aukartusega neid ajama!

Seal on teisigi asju weel, aga olgu. Kui tarwis on, võib pärast weel sõeluda. Kooliõpekawade materjalide rohkus on nii suur, mille kohta paneksin arwustuse nii liikuma, et see löök kõigist kõrwust läbi käib! Mina ei saa aru, kus see wiga on. Suure rutuga tehti kõik need õpe-kawad. Kui nad aga nüüd sõja järele, ütleme liig wilumata meeste ja, võib olla liig radikaalsete meeste käes ebaõnnestu-sid, siis peaks saama seisukord koolides küll vähemalt nüüd niiwõrd parandatud, et laste waewamine mitte nii pöörane ei oleks. Maapoisid peawad esimestel aastatel wastu ja koltuwad siis, aga linna-lapsed — need närbuwad juba esimesel aastal! (M. Martna (sd.): Las' tulla uus minister!) Noh, see uus minis-ter ei ole minu arust sugugi üks see, kes asja parandaks!

Meil on asju, mis üldrahwuslise täht-susega. Siin peaks tõesti kokku heide-tama, niihästi haridusministeerium kui Riigikogu ja kõik hariduskogud; need peaksid tõesti südamesse wõtma, et ei tohi asju mitte nii shablooniliselt korral-dada! See peab nii ruttu kui wõimalik kaduma! Oleme ju wäikeses Eesti riigis, siin pole lugu mitte nii kui suure Wene riigi ajal, kus pidi seedimine hiigla orga-nismuses sündima aastate jooksul. Kui teie lähete komisjonis eelarwe aru-tamise juurde, siis wõtke, härrad Riigi-kogu liikmed, südamesse ka kunstisum-made asi. Eesti rahwamuseumile on lubatud 670.000 marka kulude katteks. (J. H ü n e r s o n (põl.): W ä g a k i t s i d.) Noh, teie kõnelege komisjonis selle üle, teie ju seda asja tunnete! Tõepoolest läh-eb temale aga palju rohkem waja! Seal on lugu tõesti nõnda, et nemad tahtsid wist 3.500.000 marka saada, nüüd antakse neile 1.300.000 marka ja ainult harukordse-teks kuludeks üks osa, nii et 700.000 harukordsete kulude jaoks, teiste kulude peale ainult 600.000, kuna palkadeks läh-eb minimaalselt 1.600.000 marka. Magis-ter Manninen on tõesti asjatundja juht ja töömees, kes võib midagi teha. Kui teie lähete Tartu, siis minge Raadi mõisa ja waadake, kuidas seal toad juba süstema-

tiliselt korda on seatud. See ei ole aga mitte ükski tähtis. Seal on praegu päris hädatarwilik, et meie katsume weel ta-bada juhust. Nimelt on teil kõigil teada, kuidas meil enne oli Saksa haritlaste ring-kondades wäga suuri kunstiwaärtusi olnud. Need on nüüd mobiliseeritud. Suurelt osalt on need juba maalt wälja läinud. Peale selle on tulnud waärtusi sisse wõõrsilt, aga nad wiiakse wälja. Ma ei hakka kõnelema, missugusel teel. Seda ei täha ma nimetada. Seal on aga niisu-gused legaliseeritud teed, mis meist ära ei olene ja meie ei saa pärast kõigesuu-rema jõupingutusega, isegi kalli raha eest neid kunstiwaärtusi näha. Umbes 400 pilti on siin ühes kogus, kõik täielikult kunstiwaärtuslikud tööd. Wõin öelda, umbes 400 pilti, mida osalt on loonud meie esimesed meistrid, nagu Köhler, Hoffmann. Seal on ka suur hulk ka teiste Eesti meistrite töid. Kõik need 400 pilti võib saada ainult 5.000.000 Eesti marga eest. Seal on ka Wene meistrite, wälja-maa meistrite tööd, nagu Rizon'i jne. Kahju on, kui nad ära lähewad! Ja nad lähewad ära. Kui meie neid kätte saak-sime, siis oleks meil ilus kunstikogu käes. Siis on teisi vähemaid kogusid. „Pal-las'e“ kunstikoolis tehakse tööd, nagu wäljamaa professorid, kes asja tunnewad, on tähele pannud ja tunnistawad. Tehakse tööd kõigesuurema hoolega, aga kõik üt-lewad, et õpewõimalused puuduwad. Kes saab siis nüüd wäljamaale minna! Kui teie tahate maalikunstis wiluda ja silmale wilumust muretseda, siis peate teie mi-dagi nägema. Kui teie aga midagi näha tahate, siis peame 10.000.000 kulutama, siis oleme meie oma muuseumidele Tal-linnas ja Tartus põhja pannud ja neid võib edasi iga aasta muretseda. Siis on meil enestel tõesti midagi näha ja noortel midagi õppida! Kui siin nüüd kokku hoida, siis lubatagu öelda, on see üks rahwuslik rumalus!

Põllutööministeeriumi asjus kõneles härra Martna küll laialt, aga mina tahak-sin mõnes asjas teiselt seisukohalt kõ-nelda. Ainult aeg läh-eb hiljaks. Seal on minu arust igatahes suur eksitus sündi-nud. Nimelt ajakirjanduses hakati kõne-lema, et olewat maast ilma jäänud sõdu-rid ja ka mõisatöölised metsaülemate maade pärast. Saan aru, et mõned amet-nikud on omale wõimu abil maad muret-senud, nii kui mõned ringkonnawalitsejad ja teised. Nüüd tuleb aga wälja, et nendel ametnikkudel maad on, kellel ametipoo-

lest maa on. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Teistel ei ole iialgi olnud.) Waat, mina ei mõelnudki, et nende kallale minnakse, nende käest maa ära võetakse, kes maal elavad. Kujutage endale ette seda riigitarust. Saksamaal, kus maaga kokkuhoidlik ollakse, seal on niisugustel meestel maa. Lihtne majandusline ettewaatus nõuab seda! Kui sina paned ühe inimese ametisse maale ja temal ei ole maad, siis kui ta midagi leiab, läheb ta ära. Ja kui ta ei lähe, siis teeb ta sohki, teeb koerust. Kujutage ette, et näituseks tahate maal ühte ehk teist osta, — seda kõnelewad teile kõik maa elanikud, kes toiduaineid ostma peavad, et maal on palju kallim ära elada. Lähed sa ühte asja ostma, mõtleb perenaine, et head hinda ei taha võtta ja halwa hinna eest ei taha müüa; ja lõpuks ei müü üldse! (M. Martna (sd.): Kas selleks 20 tiinu maad waja?) Noh, lapsed tahawad ju ka piima saada ja kui suurem ringkond on, läheb ju ka hobust waja! Peab ju üldse ütleva, et maal palju kallim ära elada on. On arwatud, et kui maad ära võtta, peab igale ametnikule 6000 marka kuus sõiduraha maksma, enne oli 1700 marka. Kas teie arwate, et odavam oleks sõiduraha maksma hakata? Peale selle läheb ju metsaülemal ikka poissi ka waja, et ta mitte ise ei peaks warrukaid üles käärima ja tõkatiga määratud rangisid hobusele kaela panema. Nii kaugele meie oma demokraatiaga ikka minna ei pruugiks. Hobust läheb ju ka waja kui kaugemat metsalanki üle waatama waja minna. Nüüd hakatakse meil aga ametnikka maal proletariseerima ja wõetakse nendelt eluja töötamiswõimalus. Öeldakse: wiimati läheb rikkaks, mis jaoks tal maad waja? Nüüd arwatakse, et metsade peawalitsus maad raiskab, aga selle juures ei tarwita metsametnikud rohkem kui läbistikku 10—20 tiinu on iga koha suurus. Minu arwamise järele see palju küll ei ole! Metsametnikud on ju niisamasugused Eesti riigi kodanikud, kui teised, ja nad saawad oma kutsekohuseid selle juures ka palju paremini täita. Rahapalga maksimumine oleks ametnikkudele nende kui ka riigi seisukohast palju kahjulikum.

Siis weel üks asi metsade peawalitsuse korralduste kohta. Ajalehtede järele on hakanud traditsioon maad wõtma metsade müügi asjus, et kelle käes rahakott, sellele müüakse metsa hästi suurtes tükides! Metsa ei tohtiwat vähemas tük-

kides raiumiseks müüa, kui 3 tiinu, metsalank olgu hästi raudtee läheduses ja mida suurem seda parem, kus oleks wõimalik metsapraakerid pidada jne. Selle tagajärjel oleks wäikemaapidajad õige suures hädas. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Ei ole õige!) Tean, et see ei ole mitte metsawalitsuse korralduse mõte. Metsawalitsus on korralduse teinud, et wõimalust mööda suuremaid tükke wälja anda, aga seal on kohalikud asjaajajad asja nii käenanud, et ainult suuremaid tükke wälja anda ja wõimalikult palju, missugune asjaolu ka põllumeeste hulgas wäga palju nurinat on sünnitanud. Nendele kohalikkudele metsaülematele ja asjaajajatele tuleks asi ära seletada, et nad mitte seadusega liialdama ei hakka.

Üldse tahaksin ma maareformi teostamise juures weel midagi küsida. Rewolutsiooni meeleolus ja wälise elewuse tõttu on lühikese aja jooksul wäga palju mõisaid ära jaotatud. Mis tahetakse nüüd nende mõisadega teha, mis weel jaotamisele tulewad? Sedawiisi edasi jaotada, nagu te nüüd senni olete näinud?! Suurem osa on asunikkude käes, ja edaspidi ei oleks põhjust enam uisapäisa talitada. Kui teie oleksite näinud, mis tähendab asunikkude elu elada? Mina olen omal ajal näinud kahte küla, kus asunikud algasid palja maa peal, kus inimesed 30 aastat asumise seisukorras olid. Need olid Wene külad. Nad wõtsid kõik oma jõu kokku, et üles saada, ja nad said üles. Praegu on lust waadata neid külasid. Wõib olla, meil läheb nüüd riigi abiga see weel rutem korda, aga ometi on see hädaasi. Palja maa peale ei ole warem mujal kusagil kohti asutatud, kus niisugust reformi on teostatud, waid ikka on ette walmis ehitatud juba need kohad, kuhu inimesed lähewad, et siis inimesed saaks kohe produtseerima hakata. Ja kas meil ei ole siis mitte mõistlik selles mõttes nüüd ette walmistada, et mitte enam ei lõigataks maad mõisade wäljadest ja inimesed ei tea mitte, kuidas harima ja elama hakata! Minu arust peaks selle peale mõtlema, kuidas nüüd järkjärgult neid kohti, mis wälja antakse, katsutakse korrale seada. Enne aga kui mitte ei ole need kohad wälja ehitatud, et inimesed wõiwad peale hakata, ei wõi mitte neid niiviisi lõhkuda. Siinjuures peaks juba arwesse wõtma, mispärast maaliitlased ei saa 40 tuhat talu kätte. See on pidanud nii ruttu minema, muidu

ei oleks mõnede arvamist mööda midagi välja tulnud, kui oleks pikkamööda tehtud. Teisiti oleks aga pidanud tegema. Iseäranis oleks pidanud põllumaale tõesti nii palju sood juurde antama, et sookohti meil oleks tekkinud. Nüüd on põllumaa ära võetud ja soo on järele jäänud. Kuidas sa tahad seal tööle asuda ja elada?! Ega see ometi kellegi põllumajandusline ega rahvamajandusline mõte ei ole! Seal peaks nüüd ometi selle peale mõeldama, niikaua kui kontrahid ei ole veel legaliseeritud, et katsutaks soode lähedusse ometi niisugust maad walida, mida wõiks sooharijatele eluasemeks anda. Sookohti wõtaksid isegi mõisawalitsejad. Kümnete kaupa on neid käinud küsimas. Ja mõisaulased, — kõik on walmis neid sookohti wõtma, kui see nii seatud on, et nad saavad sood harima hakata. Ja te näete, et sookultuur läheb paremini. Kui selle kawatsuse järele käia, nagu põllutööministeerium toimetab, kus kunni 250 tiinuni antakse sood harimiseks kas wõi 50 aasta peale, siis ma ei usu mitte, et sellest midagi välja tuleb. Põlis ratsionell sooharimine peab nii minema, et sood peawad nii jaotatud saama, et talud tõusewad. Mitte suurde rappa, waid soo äärde peab hooneid ehitatama, kus pinnaolud paremad. Kõigist kontsessioonidest ma ei hakka kõnelema, aga on asju, mis ikka põlis naljakaks lähewad. Seal oleks palju kõneida, aga aeg on otsas.

Riigiwaranduste likwidatsiooni asjus on omal ajal nüüd palju süüdistatud, et ei ole mitte meil maha müüdud kõiksugu wana rauda jne. Noh, nüüd on siis hakatud müüma. On ära müüdud 250 tuhat puuda wana terast ja 140 tuhat puuda wanarauda. Ja mis te arwate, mis selle eest on saadud? 28 marka ja 40 marka puud! Umbes 400 tuhat puuda on ära müüdud ja tähendab, on saadud kokku umbes 12 miljoni marka. 1920 aastal oli kawatsus seda metallitagawara kodus ümber töötada. Kui mitte eraettevõtjad ei oleks teinud seda, siis lootsime, et „Ilmarine“ wõtab selle ette. Tahtsime anda krediiti kas wõi 50 tuhat kuldrubla. 50 tuhat kuldrubla maksaks üks terasewalamise ahi. (J. Laidoner (põl.): Kui palju see Eesti markades oleks?) See teeb 7 ja pool kunni 8 miljoni Eesti marka. Ega teie ei pruugi nüüd Paabeli torni muretseda! Olewast tagawarast oleks saanud töötada kas wõi 5 aastat. Mis te arwate, kui palju maksab teras praegu? Küsisin weel täna tu-

ruhindade järele. Schneider ja Ko. ütleb, et peenemad sordid ümmargust terast maksab 1400 marka puud ja jämedad — 1200 marka! Kui odawamalt saab, on parem. Wõib olla on teil paremad allikad. Aga mina ütlen, et suurt wahet ei ole nüüd en gros hindades. Wõtame puuda hinnaks 1000 marka ja kulused ka sinna juurde, siis oleks teil ikka olnud aastast sajad miljonid, kui teie oleksite aastate jooksul wõinud selle wana metalli tagawara läbi töötada. Kuid meile wastatakse: need suurtükid, kas teate kui pikad nad on, missuguse kaliibriga ja kui hirmus suured, — kes neid saab hankida?! Kaubeldakse parem wõõrastele välja. Seal tulewad aga soomlased ja rootslased, saadawad autogeneetilise aparaadikese ja wõtawad kõik nii wäikesteks tükkideks, et weereta kuhu tahad kõik need raudtorud! Kõik tehakse nii peeneks, kui süda soowib. Meie asjatundlikud walitsuseasutused aga kuidagi nõu ei leia! Kes jõuab nende suurte asjadega ümber käia! Waadake nüüd, kuidas nende asjadega ümber käiakse! See on nüüd riigiwaranduste likwidatsioon!

Umbes sama laadi on ka riigilaewade asi. Müümiseks on hinnatud „Sakala“ 1400 tonni, iga tonn 1½ naelsterlingit, siis „Kajak“ — 5000 tonni, 3 naelsterlingit tonn, „Ristna“ ja „Suurop“ umbes 500 tonni kumbki, natukene kõrgemalt hinnatud, kokku 7 miljoni kumbki. 1920 aastal olid hinnad tõesti kõrged. Ühe uue tonni lüüd oli Inglismaal 40—50 naelsterlingit ja wanade eest nõuti 25—30 naelsterlingit. (J. Laidoner (põl.): Siis oleks pidanud ära müüma!) Jah, wõib olla. Wahest ei oldud siis tõesti tark küllalt, suurriigidki kukkusid sisse, isegi Ameerika. Jankeed on küll wäga targad ärimehed, aga kukkusid ka sisse, nii et meil siin iseäralist häbi ei ole. Igatahes on aga iseäralik 1½ naelsterlingit laewa tonni eest wõtta. Siis laske parem tulla „Suurop“, „Sakala“, „Kajak“ sadamasse, kütke nad ilusasti soojaks, tehke üks sild juurde ja saatke kõik inimesed, kel korterit pole, sinna sisse! Las elawad ja on teile wäga tänulikud selle eest! (N a e r.) 1½ naelsterlingi eest tonni maha müüa, — see on juba, kuidas teie tahate, aga minule on see arusaamatu! Kui teie nüüd 28 marga eest terase puuda maha müüte, siis muidugi on 1½ naelsterlingit ka weel raha küll! Edaspidi aga, ma mõtlen, sedawiisi ei talitata, see põlis majanduspoliitika hulka ei käi.

Siis on siin veel muid asju, näituseks Narwa kose asi, mida alguses nõnda palju pilgati ja mille kohta nüüd isegi põllu-meestekogude mehed arusaamisele on tulnud, et see lugu ikka nõnda narr ei olnudki. Arwatakse, et Narwa juures hüdroelektrijaam mõne suure konfliktihul Wenemaaga õhku lendab. Siis aga tarwis reserw luua, kas Jõõpresse... (J. Hünerson (põl.): Jõõpres pole koske!) Kui teie ainult koses oskate supelda, siis Teie ei ole isegi õige maise-maa mees! Pärnumaa mehed on maise-maa mehed ja teawad, et Jõõpre rabas seisab warandus, millest ulatab 720 aastaks, 10.000.000 kuubikut aastas. Ja selle turbaga kütate terwe poole Eestit ära. Sinna wõiks ülemaalise jõujaama asutada. Hellamaale asutataksegi juba; 2000 hobusejõudu pannakse käima. Elektriwabrikute ehitamisel wõib isegi Tallinn elektrit saada 15 marga eest kilowatt-tund, kuna nüüd 27—30 marka kilowatt-tunnist wõetakse. Pärnu jõe tehetakse teine elektrikeskjaam ehitada — nüüd kuulete, et Pärnu jõel ka kosk on! 2.000-e hobusejõuline elektriwabriku ehitamine on kawatsusel. (J. Hünerson (põl.): Soo elektrit ei lasta linna sisse!) Mõtlen, et kui nii wähe waimu on wahelhüüetes, siis ei maksa nende peale wastata, wõi reageerida. Siis tuleb veel juurde 260 hobusejõuline keskjaam Jõõpre rabas. Kui kõik need jaamad käima saawad, siis on reserwi küllalt. Nüüd ei ole aga ometi tarwis, et Narwa kose asi sellepärast seisma jääks ja oodataks, kunni 3—4 aasta reserwiõud kindlustatud on ja siis wast hakatakse Narwas peale. Seda wõiks ju paralleelselt teha, wähemalt ettevalmistuse töösid ei tuleks edasi lükata. (Wahelhüüe paremalt poolt: Aga raha?) Waadake, ma finanseerimise küsimusest täna ei räägi, aga kogu see rahakära ei ole sugugi nii suur ja nii olulik, kui tehakse. Üks miljard marka maksab Narwa hüdro-elektrijaam. Kui seal riik osanikuna ja kas wõi wäliskapitalistid kaasosanikkudena on, siis wõib riigil ikka veel, kui selle jõuallika peamanikul kaugelt ülekaal olla. Kõik kapitalid, mis seal saadawal on, wõimaldavad ette valmistada jõu edasiandmiseks Narwa—Tallinna kõrgepinge liini 20 tuhande kilowati edasiandmiseks. Selleks wõiks ulatada 400 miljonist. Narwa—Tartu kõrgepinge liin maksaks 100 miljoni, Narwa—Peeterburi 300 miljoni m. Kõik kokku umbes üks miljard 800 mil-

joni Eesti marka. Ja seda teie ometi tunnistate, et see ei ole kuigi suur summa. Ei ole tarwis, et kohe see summa oleks käepärast, kuid ei tohi mitte asja seisma jätta, ja öelda, et selle jaoks läheb nii ja nii palju aastaid. See on Eesti tööstusele päris otsustawa tähtsusega küsimus. Seda asja peab edasi aetama. Selleks peab sellekohaseid summe leiduma, kui aga walitsus neid põhjendatult nõuab!

Mis muidu riiklistesse ettevõtetesse puutub, siis ei luba aeg enam neist kõnelda. Pean aga ütleva, et liialdatakse, kui kõneldakse, et riik oma ettevõtetes kangesti halb on; ometi jutustatakse ka endisest Wene-Balti tehastest — Anglo Baltic Corporation — päris muinaslugusid. (J. Laidoner (põl.): Sinna sisse on juba 120 tuhat naela läinud.) Noh, kui juba wabakunstnik wõib saada seal 100.000 Eesti marka kuus selle eest, et tema seal mõni tund ringi jalutab, siis wõib sinna kas wõi 150 tuhat naela sisse minna! Kuid mehed lõikawad seal ja teewad äri. Meie ei ole küll mitte selle peale kadedad, kui neile nii palju maksetakse, kuid see sünnib suuremalt osalt Eesti riigi kulul. Sellest on juba waremalt kõneldud, et Wene-Balti tehastest suurelt osalt Eesti wabariigi oma on. Kõige selle peale waatamata on seal wenelasi, kes endid kui aktsionärid legitimeerivad, põhjendades selle peale, et neil on olnud seal ja seal pangas nii ja nii palju aktsiaid, ilma et tõeks oleks tehtud, kas need aktsiad veel seal on, kas nad ei ole mitte edasi antud! Ja nüüd edasi. Niisuguste wäärtusetu dokumentide põhjal ei oleks Eesti riigil mitte õigus oma warandusi ära anda. Sest Eesti riigil on seal, kui Wene riigi pärijal, suuri nõudmisi nende summade arwel, mis seal riik on sekwestri ajal annud. Nõnda lastakse seal meie silme all asju sündida, mis nii öelda täiesti skandalöös on. Kui niisugused asjad oleks mõnes riigiasutuses sündinud — sa jumal, mis oleks siis kõik olnud!

Pärnu raudteeasjus oleme meie awalikult kõnelenud. Seal on tarwis öelda, seda kinnitawad asjatundjad inimesed, et riigil ei oleks, kui seda küsimust wähe jälgida, seal suurt midagi maksta. Igatähes nii kergesti ei tohiks seda küsimust mitte wõtta, et siis endised aktsionärid wõiwad tee oma kätte saada. Loodan lähemas tulewikus rohkem materjaali saada ja mõtlen siis pikemalt selle raudtee wäljaostust kõnelda. Ütlen aga kohe,

et see on õige suure tähtsusega küsimus. Tähelpanu tuleb juba sellegi peale juhtida, et kui seal haruteid ehitada, siis omandab Tallinna—Pärnu raudtee sise-magistraali tähenduse. Seda nii endiste aktsionäride salga kätte jätta ei ole minu arust kuidagi võimalik. Minu arwates ei saa niisuguse suure majanduslise tähtsusega küsimust õieti läbi arutada ei Riigikogus, ei isegi walitsuses, waid meil on selle jaoks riikline eriorgaan olemas, see on riigi majandusnõukogu. Nimetatud nõukogu wastu on algusest saadik töötatud, teda on boikotteerinud Riigikogu rühmad, on ka walitsus boikotteerinud ja arusaadawatel põhjustel. Sest meil olakse selles arwamises, et ei tohi walitsuse tegewust kitsendada jne. See on siis arusaamine demokraatlisest korrast, et seal ikka absoluut peab olema. Majandusnõukogus on organisatsioon loodud, millest osa wõtawad walitsuse esitajad ja Riigikogu esitajad, peale selle veel seltskondliste organisatsioonide esitajad. (J. Laidoner (põl.): Need on ikka alati boikotteerinud.) Nii kaua, kui mina seal juhataja olin, olid need ikka seal, ainult Riigikogu mehed puudusid. Nüüd on lugu nõnda, et ilma niisuguse tõsise orgaanita riigi majanduslisi küsimusi arutada põhjalikult ei saa. Kui teie tahate riigi majanduspoliitika tähtsamaist küsimustest parlamenti hästi informeerida, kui teie tahate ka seltskonna asjatundliku ringkonna arwamist kuulda, siis peate teie riigi majandusnõukogu kui riikliku orgaani ära kasutama. Riigi majandusnõukogul on tähtsus suur.

Kui mitte ei olda päri tema seisukohaga, siis walitsus ei tohi mitte täide saata oma kawatsusi. Ta peab põhjendama, mispärast ta sedawiisi mõtleb. Kui siis riigi majandusnõukogu teinekord asja läbi waadanud on, siis alles võib walitsus oma kawatsusi täide saata. Läbikaalumiste motiweerimist on tarwis sellepärast, et mitte ei saa uisapäisa majanduslikka kawatsusi korda saata, waid et nad saaksid põhjalikult läbi kaalutud ja motiweeritud. Meil ei taheta seltskonna asutustega käsikäes käia, ega asjatundjate arwamist kuulda, waid tahetakse ikka nagu Poola kuningas absoluutselt asju ajada. Niisugune absolutism on minu arust põhjendamata, ja ma arwan, et kõiksuguste kaugeulatuslikkude majandusliste küsimuste lahendamisel on seda orgaani tarwis elustada niihästi walitsuse kui ka Riigikogu rühmade esituste poolt.

Maksupoliitika asjus tahaksin ma alkoholi sissetuleku peale tähendada. Kuid ärgu arwatagu, et ma ainult kui isikline karsklane sellest kõnelen. Mina pean seda lihtsalt rahwuslikuks õnnetuseks, kui see „joobnud bñdshett“ nii maksma jääb, nagu ta meil on. Sest see on ikka puhas skandaal, mis meil eelarwe pooldest olemas. Seal oli 1.110.000.000 mk. ja nüüd tulewasse eelarwesse saab jällegi 991 miljoni. Peale selle veel aktsiisid. (J. Laidoner (põl.): Mis siis ikka ära teha, kui inimesed joowad!) Noh, see ei ole õige! Kas teie teate — päris ilma et sellest suurt saladust teha, wõin ma kõneleda sellest, et kui esimest korda arutamisel oli seaduseelnõu, kas wiinamüüki lubada wõi mitte, siis oli just rahaminister selle poolt. Sest et siis raha saab ilma kärata kokku ja ilma selleta meie oma bñdshetti tasakaalu wiia ei saa! (J. Laidoner (põl.): Täiesti õige!) Mina aga ütlen, kui meil lugu niiviisi edasi läheb, statistika järele, päris asjaliku statistika järele, et piiritust kõige kangemal kujul tarwitatakse praegu rohkem kui enne sõda, — siis meie alkoholiseerime ennast täiesti ja kõigest meie rahwuskultuuri tulewikust, kõigest poliitilisest ja majanduslisest ewolutsioonist, tõuliselt terwest rahwast ei saa tõeliselt edaspidi juttu olla. Siis arwate teie, et seda bñdshetti nüüd päästate Eesti rahwa saatuse ja elujõu kulul? Kui meil tõesti leidlikkust ega oskust ei ole oma eelarwe asja nii korraldada, et meie mitte ei pruugi tuhandeid ja kümnendituhandeid päris ära häwitada, isegi meie naisterahwaid mürgitada elujõuetuks, samuti ka meie tulewat sugu, siis peab ütleva, et see kellegi riigiandlikkus ei ole! See on õieti nii, et meil kõhlikku ja ka riigimehelikku jõudu ei jätku wäljapääseteed leida! Igalpool on selle wastu oldud. Isegi Shweitsis, kus tõesti osaw mees Eidgenossenschaft'i piirituse monopooli eesotsas seisib, oli riigil piiritusest hea sissetulek, aga siis Shweitsi mehed wõtsid kõik abinõud tarwitusele, kitsendada ja wähendada nende oludes, see on weinimaal alkoholismust. Meil peab sellest üle saadama, tehke kuidas teie tahate, kuid wäljapääsetee peab leidma!

Tulumaksust on siin palju kõneldud, kuid igatahes üks kõigesuurematest defektidest on see, et praegusel ajal ei ole mitte tulumaksu määrad awaldatud ka põllumeeste kohta. Nüüd tuleb selles as-

jas päris hulle nähtusi ilmsiks. Pärnu- maal tulumaksu komisjonides määratakse meestele hirmus ülekohtuseid summasid. Kus on põllumeestekogudel enamus, seal ütlewad teised mehed, et 250 wakamaalise koha pealt, kus enne oli arwatud 70.000 mrk. maksu, alandatakse nüüd maks 7.000 peale. Ja teisele, kus ei ole rohkem kui 40 wakamaad, pannakse 5.000. (T. Pool (töer.): Ei oska talu pidada, need esimesed.) Seesugustele haigetele ei saa ometi nii vastu tulla! Nüüd ei saa mehed ka protesteerida, sest nad ei saa öelda, et oleks omawoli tarwitatud. Kui oleksid tulumaksumäärad awaldatud, et waat' nii palju oleks pidanud mul maksu olema, nii palju on tulumaksu jne., siis wõiks ka ülekohtu vastu protesteerida! (Rahaminister G. Westel: See on minewiku asi.) Edaspidi igatahes enam ei tohiks seda ette tulla!

Ja mis nüüd siin keskmiste normide väljatöötamisse puutub, siis on awalikult sellest kõneldud, et wastawatele nõupidamistele poetawad ennast üksikud erakonna mehed. Nimelt on seal põllumeestekogude esitajad sees olnud, kes küll ise seda salgawad, aga nende erakonna häälekandja ütleb, et meie mehed olid seal küll sees ja panid wäga head normid ette, aga teised ei wõtnud neid vastu. Tähendab, tunnistawad isegi, et nende esitajad seal sees olid. (J. Hüneron (põl.): Rahwaerakond Tartumaal.) Tartumaal ei ole mina seal juures olnud, aga ma kuulen, et Pärnu- ja Wiljandimaal seal on maaliitlased ülekohtuselt talitanud! (J. Hüneron (põl.): Seal rahwaerakonda ei ole.) Eks meie näe, palju neid maaliitlasi seal järele jääb! See on aga tulewikumuusika.

Nii palju wõiks aga igatahes öelda, et meie majanduspoliitikas ei saa kindlaid sihtjoone üles seadmata jätta, waid tuleb kõik nõud ja jõud liikuma panna, et õiget teed leida. Nagu ma juba tähendasin, ei ole sellelt seisukohalt riigi majandusnõukogu küsimus mitte mõne rühma wõi erakonna küsimus, waid see on meie majanduspoliitika õige juhtimise küsimus.

Niisama on ka teistel aladel tähtis, et meie mitte ei hakka kuidagi wiisi bürookraatliku absolutismuse teel asju õien-dama, waid meie peame tõesti oma seisukoha nii ära kasutama, et wälja kujun-dada demokraatlist korda tõsisel mõttes asjaajamise ja tegutsemise poolest. Meie

peame oma rahwariigi aate tõelikult ellu wiima nii, et meil wõimalikult rohkesti rahulolemist oleks oma riigi vastu, et selle läbi meie siis oma riigi sisemist kindlust ja julgeolekut kaitseme ja toetame rohkem, kui wäliste wõtete abil. Selles mõttes peame meie eelarwe arutamisel üldiseid sihtjooni silmas pidama rahasummade määramisel ja kaalumisel ja üksikute paranduste ja muudatuste ettepanekul, mis tarwilikud leitakse olewat. Kahjuks ei ole nüüd niisugusel puhul, nagu meil, praegu üksikasju lähemalt wõimalik walgustada ja selgitada, aga kui meie üldiseid juhtmõtteid silmas peame, mis meid edasi peawad wiima oma tegutsemisel, siis saame wististe iga aasta oma osa edasi ja wõime oma eelarwe-waidlustes positiiwset tööd teha.

Ei ole mina siin mitte tahtnud tüli norida ja ilmaasjata nagu ässitada waenu ja õhutada, waid olen ainult selle peale rõhku pannud, mis minu arust tähtis on meie riigi majapidamise korraldamisel ja mida tähtsaks peab ka Eesti rahwaerakond!

Juhataja K. Wirma: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Laidoner'il.

J. Laidoner (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Ma ei taha mitte kaua teie tähelpanu kinni pidada, aga lugupeetud rkl. Tõnisson'i poolt on üles tõstetud üks küsimus, mis ligemal ajal meie seadusandlises elus saab wäga tähtsat osa mängima. See on just sõjawäekohustuse aja pikkus. Härra Tõnisson tähendas siin wäga autoriteetlikkude isikute peale, kellel olnud suur praktika, et nemad on öelnud, et üheaastane teenistusaeg on pikk küllalt. Mina pean tähendama, et kui mina seda tänawuse aastase nekruuti wastuwõtmise seaduse juures toonitasin ühte aastat 3 kuud, siis tegin seda absoluut isiklikult, sellepärast, et minu teada kõik diwiisi- ja polguülemad nõuawad, et teenistusaeg kestaks vähemalt ühe talwe ja 2 suwe. Oleks wäga soowitaw teada, kui eelkõneleja teaks nimetada, kes need teised asjatundjad on, kes lühikest sõjateenistuse aega meil soowitawad. Arwan, et sõjateenistuse aja arutamine tulewikus Riigikogus suuri laineid saab lööma, sellepärast leidsin tarwili-kuks siin weel kord tähendada, et see minu isiklik arwamine oli, kui ma 1 aasta ja 3 kuud minimaalse ajana soowitada julgesin, kuna senniajani kõik meie wanemad sõjawäelased pikemat teenistusaega nõuawad. Mina tähendan weel, et

need diwiisiülemad samad on, kes lugupeetud rkl. Tõnisson'i walitsuse ajal neil kohtadel olid.

P. Keerdo (väljasp. rhm.): Kindral põllumees Laidoner teatas siin küll eelarwe arutamise algusel, et need rühmad, kes walitsust moodustawad, selle eelarwe peale tõsiselt waatawad. Arwamisi, mida siin awaldatakse, tulla nii walitsusel, kui ka eelarwe-kommisjonil arwesse wõtta, aga ta jättis tähendamata, et neid wõidakse arwesse wõtta ainult nii palju, kui wõrd seda paremalt tiwalt soowitakse ja kui wõrd nemad sihitud töötawa klassi wastu. Teiselt poolt ei ole see eelarwe arutamine midagi muud, kui kometimäng.

Juhataja K. Wirma (kõlistab): Palun mind kuulata. Palun Riigikogu kohta haawawaid märkusi mitte tarwitada. Teen Teile I märkuse.

P. Keerdo (väljasp. rhm.): Kui põhjendatud minu hindamine, näitan oma kõnes. Seda sotsiaalset õiglust, mida Riigiwanem omal ajal arwas tarwilikuks nimetada, teostatakse väga iseäralikult. Juhin ühe näituse peale tähelpanu. Rahaminister tähendas oma kõnes, et tänawuaastase eelarwe suurenemine olla peasjalikult tulnud sellest, et ametnikkude palku on suurendatud. Kui aga waadelda iseäranis alamate riigiametnikkude palku, siis peab ütleva, et nad tõesti äärmiselt wiletsad on ja rutulist kõrgendamist waja-awad. Kui aga waatame palkade kõrgendamise kawa, siis näeme, et ametnikud on jagatud 32 palgaastmesse. Palk, mis ennemalt oli 16. astmes, on nüüd kõrgendatud 4500 marga peale, mis olla elatismiinumum. Mul pole miinimumi kohta praegu käepärast andmeid, kuid 4500 m. on igatahes liiga wäike äraelamiseks.

Weel kaugemale on mindud teiste astmetega, nimelt 16. aste a, b, c, d, e jne. kunni i-ni, kus palk on täiesti endiseks jäetud. Näituseks oli 16. astme palk enne 2800 marka, mis nüüd ka samaseks jäetud. Selle wastu on aga tõstetud kõrgemate järkude palka poole ja isegi üle poole. Nii on esimese järgu palk 10.000 marga pealt tõstetud 18.000 marga peale ja edasi nende kõrgemate kategooriate palgad, mis on märgitud Rooma numbritega, lähewad weel kaugemale. Näituseks, on tõstetud IV astmel palk 14.000 marga pealt 25.200 marga peale. Kõige kõrgemate aukandjate palgad on täiesti lahtiseks jäetud, muidugi selles kindlas

lootuses, et Riigikogu, nende teeneid hinnates, ka wäärilise palga määrab. Ja need teened töölisliikumise kägistamise alal ei ole mitte wäiksed. Iseäraliseks armuosaliseks on saanud selles palgamaksmise koosseisu redelis kaitsepolitseinikud. Neile maksetakse weel 50% lisapalka, mida ühelegi teisele ametnikule ette ei ole nähtud. Kuna lahtiseks on jäetud esimese järgu ametnikkude palgad, on ometi kindlaks määratud wälisesitajate palgad. Missugused need wälisesitajate palgad on, näeme meie, kui meie ainult ühe wälisesitaja, see on Londoni saadiku palga näituseks toome. Temale on määratud 450 dollarit kuus. Tallinna börsekursi järele maksab praegu üks dollar à 340 Emk., nii siis on Londoni saadiku palk mitte wähem kui 153.000 Emk. kuus. Siin juures tuleb silmas pidada, et sellele summale on lisaks weel kõiksugused esituskulud jne. Ühe sõnaga saawad meie wälisesitajad kaugelt suuremat palka, kui teiste riikide kõrgemad ametnikud. Nagu siin juba kord näidati, saab Saksa riigi president palju wähem palka, kui meie saadik Berliinis.

Kui meie siin eelarwet waatame, siis näeme, et kõigesuurem osa eelarwest on kulutatud sõjaministeeriumi peale, nimelt 1.615.791.000, seega 4½ miljoni marga wõrra suurem, kui eelmisel aastal. On näha, et mida kauemini kestab rahu, seda suuremaks läheb sõjaministeeriumi eelarwe. Omal ajal seletas siit üks väga kompetentne sõjawäe asjatundja, nimelt kindral Laidoner, et meie sõjawägi, kui suureks meie seda ka ei ajaks, ei suuda kunagi suurele wälisriigile wastu panna. Ei ole wist ka kellegil kahtlust, et sõjawäge ei peetagi nii väga wäliste wäenlaste wastu, kui just oma riigikodanikkude — tööliste wastu. Kui weel arwesse wõtta, et meie juba kolm aastat rahujalal asume ja ometi Tallinnas ja ka mujal sõjaseadus edasi kestab, siis peame tahtmata küsima: kelle wastu siin sõjaseadust tarwitatakse? Selle peale annawad meile wastuse need alalised tööliste tagakiusamised ja need tööliste organisatsioonide lõhkumised, mis nüüd päewpäewalt korduwad. Endine walitsus on tarwilikuks arwanud niisugust sõjaseisukorda jäädawaks teha, sest tema poolt esitatud seaduseelnõus kaitsekorralduse üle on see väga selgesti öeldud. Kui seda eelnõu waadata, siis näeme, et see eelnõu paljudes kohtades weelgi kaugemale läheb, kui praegumaksew tsaari-

aeagne sõjaseadus. Lubatagu mulle ainult tähelpanu juhtida mõne üksiku paragrahwi peale. § 13 näitab neid võimupiire, mis siseministril walweseisukorda kuulutatud maakonnas olemas. Edasi, ühes järgmises paragrahwis, nimelt 35, antakse peaaegu needsamad õigused wäiksetele kohalikkudele politseiülematele. Raiooniülemal on seaduse järele õigus oma äranägemise järele, kui talle näib mõni isik kahtlane olewat, kunni kahe nädalani inimest kinni pidada. Arusaadaw, kui ta kaks nädalat on kinni pidanud ja kahe nädala pärast lahti laseb, siis tal jällegi õigus on sedasama isikut järgmisel päewal uuesti kinni wõtta. Sellest näeme, et igal walla politseiülemal ilma mingisuguse kohtuta, ilma mingisuguse kitsendusega õigus on oma äranägemise järele kinni pidada inimesi määrata aja jooksul. Seesama tendents on ka kõigil teistel siseministeeriumi poolt esitatud seaduseelnõudel; olgu näitusena toodud weel seltside ja ühingute seaduseelnõu, mis eriti tööliste organisatsioonid ja ühinged paneb samasugusesse seisukorda, nagu nad on tsaariajal, ja mitmes küsimuses weel kaugemalegi läheb, nii rahwuswahelise liitumise suhtes.

Kui meie siseministeeriumi eelarwet waatame, siis näeme, et sellest on määratud suur osa, nimelt 22 miljoni kaitsepolitseile, ja sellest 22 miljonist on 13 miljoni arwatud poliitiliste kuritegude vastu wõitlemiseks. Missugune on see poliitiliste kuritegude vastu wõitlemine, seda on meile wäga selgesti näidanud kõik need wiimasel ajal kaitsepolitsei poolt prototseeritud protsessid, kus iga klassiteadlikku töölisi loetakse riigiwastaseks. Kui kaugele selles asjas weel kawatsetakse minna, seda näitab muuseas ka esitatud kaitseisukorra seadus. Selles eelnõus öeldakse weel, et siseministril on õigus riigiwastaste protsesside kinniste uste taga arutamist nõuda. Tähendab, et siseminister ja walitsus leiawad ka ise, et need protsessid walgust kardawad, mis pärast niisugune arutamise kord tahetakse luua, et edaspidi isegi selle peenikese politseisõela läbi, mille kaudu praegu neile protsessidele päästakse, see wõimalik ei oleks. Peab siis ikka nendel protsessidel midagi niisugust olema, mis awalikku arwamist kardab.

Siin on mitmel puhul tähelpanu juhtitud nende piinamiste ja peksmiste peale, mis kaitsepolitseis toime pannakse. Siseminister katsub seda sellega eitada, et ei

olla tunnistusi. Tal wõib selles mõttes õigus olla, sest et piinamisi ja peksmisi toimetatakse harilikult siis, kui tunnistajaid juures ei ole. (W a h e l h ü d e d.) Ma räägin praegu siseministeeriumi poliitikat ja ma arwan, et mul on igatahes ka õigus sel puhul siseministeeriumi poliitikat puudutada. Edasi siseministeeriumi juures peatades ei saa tähelpanu juhtimata jätta töölisajakirjanduse tagakiusamise peale. (Juhataja K. Wirma helistab ja teeb kõnelejale märkuse). On sulutud terve rida töölisajakirju. Nende ajakirjade sulgumise puhul on pööratud arupärimisega kas siit kõnetoolilt ehk tööliste organisatsioonide kaudu walitsuse poole, kuid alati tähendatakse, et „rippumatu“ kohtuwõim olla seda teinud ja ei saawat midagi parata. Kuid imelik paistab see, et kõik meie ajalehed sulutakse harilikult siis, kui nad on küllalt poolehoidu leidnud, kui nad on endale jalad alla saanud, mis näitab, et töölisajakirjanduse mõju hinnates selle ilmumine täiesti wõimatuks tahetakse teha.

Kui edasi minna, näituseks kas wõi haridusministeeriumi juurde, siis näeme igalpool sama kursi. Ma ei hakka peatama haridusministeeriumi poliitika juures; üldiselt on sellest küllalt räägitud ja see poliitika on selge, on selge, et siin puht klassipoliitikat aetakse. Ma tahtsin näidata ainult mõnede üksikute nähtuste peale, mis näitawad, kui „erapooletult“ meil selles ministeeriumis asju aetakse. Haridusministeeriumi eelarwes oli minewal aastal ja on ka tänawu aasta üles wõetud suur hulk kõiksugu toetussumme. Nii on määratud miljonilisi toetussumme „Wanemuise“ sarnastele palaganidele, kuna aga niisugused asutused, nagu Tallinna töölisateater, kus waatajaid läbisegi palju rohkem käib, kui mõnes kodanlikes teatris, mitte penni ei saa. Kui see teater toetusraha nõudmisega esineb, siis on haridusministeeriumi wastus lühikene: Teie olete hiljaks jäänud. Tulge tulewal aastal.

(Juhatama hakkab esimees K. Päts.)

Hiljaks ei jää aga puhtkodanlised asutused kunagi. Siin Riigikogus on küllalt juhtumisi olnud, kus teisel lugemiselgi weel tehakse ettepanek teatud asutustele toetusraha suurendada ja see ka wastu wõetakse. Siis ei ole nende määramiseks mitte liig hilja. Kuuldawasti on määratud ka spordiliidule mingisugune suurem

summa. Kui haridusministeerium aru saab spordi tähtsusest, siis peaks tal ka selge olema, et sporti ei tuleks teha mingisuguse väikese kildkonna eriasjaks. Waid tuleks seda nii laia ulatusse seada, et tema tõesti oma otstarbet täidaks. Meie kuuleme, et kui töölisspordiselt „Herkules“ toetuse nõudmisega esineb, siis ei võeta seda arutuselegi. (J. H ü n e r s o n (põl.): K a s p ü s s i s p o r t i ?) Jah, ma tean ka missugust sporti need kodanlised seltsid ajawad, kellele toetusraha määratakse. „Kalew“ korraldab ka laskeharjutusi. „Herkules'il“ ei ole senni ajani niisugust kawatsust olnud. Ja nähtawasti teie annategi toetust ainult nendele, kes niisuguseid kütirühmi moodustawad, mille peale teie siis toetada wõiksite, kui teie arwate, et ka sõjawägi wist enam nii kindel ei ole tööliste wastu wälja astuma. Edasi teame, et mitte ainult toetusrahana, waid ka maksudena saab suurt toetust karskusseltside keskühisus. Ma ei taha siin mitte hakata karskust eitama, waid just ümberpöördukt. Kuid arwan, et igatahes sel teel teie karskust ei edenda. Olete alati ise rääkinud, et just tööliste ringkondades joomine kasvab. See on väga arusaadaw. Praegune ühiskond kutsub iseenesest joomise wälja. Kui tahetakse karskust edendada, siis oleks pidanud eestkätt toetama neid karskusseltse, kes tõepoolest laiemate rahwahulkade kasuks töötawad. See karskusseltside keskoimkond ometi mitte rahwahulkade kasuks ei tööta. See karskusseltside keskoimkond ometi midagi ei tee. Wõib olla, et saadab mõne härrakese Ameerikasse lõbusõidule. Aga meie ei ootagi temalt midagi. On ju iseenesest mõista, et siin ainult oma väikesi klassiorganisatsioone toetatakse.

Edasi wõiks peatada põllutöoministeeriumi juures. Meil on siin juba sellest räägitud, kuidas põllutöoministeerium maaseadust teostab. Ma ei hakka mitte rääkima maaseadusest enesest, kuid pean tähendama, et praegune maaseaduse teostamine igat põllutöolist niisugusesse seisukorda asetab, et nemad mitte ainult omale maad ei saa, waid nad kaotawad isegi selle wiletsa sissetuleku, oma ulaluse, mis neil senni oli.

Edasi pean tähendama, et töö- ja hoolekandeministeeriumile on 146.000.000 määratud, kuid meie teame, et sellest läheb suur osa kõiksugu Kuperjanowite ja Poskade perekondade toetamiseks, kuna töötatöölise toetamiseks ja waestele abi-

andmiseks praegu mingisuguseid summe üles wõetud ei ole. Hoolekannet õigusepärast meil ei olegi. Omal ajal tehti ettepanekuid, muuseas ka töölistemaja ehitamiseks teatawat krediiti määrata, nimelt minewaaastase eelarwe arutamise puhul, kuid see ettepanek lükati ilma pikema jututa tagasi. Kui aga tarwis on, kas Riigikogule wõi teistele walitsusasutustele sajamiljonilisi maju ehitada, siis pole rahast puudu. Iseenesest ei imesta meid see poliitika põrmugi ega looda ma ka teile auku pähe rääkida. Ma juhiksin ainult teie tähepanu nende arwamiste peale, kes mitte kommunistid ei olé, ja kelle arwamisest teie lugu pidama peaks. Hiljuti käis siin üks wäljamaalane, kes ei tulnud mitte mingisugusest punasest internatsionaalist, waid oli mingisuguste kollaste ametiühisuste esitaja. Kui tema Tallinna tööliste ruumidesse, nimelt töölistekeldri tuli, siis ei tahtnud tema uskuda, et meie proletaariaadi organisatsioonid niisugustes ruumides elama peawad, ja et siin ei omawalitsus ega riigiwalitsus ruumide muretsemises appi ei tule. Üldse kogu see kulude osa näitab meile, et kõik wäljaminekud lähewad ainult jõukate klasside, nimelt praegu wõimulolewate klasside luwide kasuks ja wõimu kindlustamiseks.

Wastupidist näeme aga tulude osas. Seal on järjekindlalt katsutud läbi wiia see põhimõte, et tulud wõimalikult kehewemate klasside õlgadele weeretada. Siin tõi weel täna härra Tõnisson ette näituse, kuidas neis kohtades, kus wallawalitsuses kogupõllumehed enamuses on, suurmaapidajate maksusid vähendatakse kunni 10 korra wõrra ja wälkemaapidajate maksusid suurendatakse. Sedasama näeme linnatöölise juures. Ükski spekulant, ükski suurkaupmees ei maksa seda tulumaksu, mida ta maksuma peaks, sellepärast, et tema sissetulekut lõpuks keegi kindlaks teha ei saa. Ja tal on ka rikkuse tõttu palju raha ja igasugused wõimalused käepärast, et ennast määratud maksudest wabastada. Teist näeme aga tööliste juures. Kahtlemata ei saagi tööline oma sissetulekut vähemaks näidata, sest palgaraamatud näitawad juba ta sissetuleku. Ometi on tulumaksu komisjonides alaliseks nähtuseks, et töölistele palju rohkem tulumaksu määratakse, kui see nende palga järele olema peaks. Näituseks tooksin siin ühe Tallinna „Dwiigateli“ töölise. Tal oli oma deklaratsioonis üles antud wististe midagi 50—60 tuhande ümber sissetulekut — ja

nii palju ta ka tõesti saab; ometi oli tulumaksu komisjon võimaliku leidnud tema sissetulekut 170 tuhande peale hinnata. Kust tema 170 tuhat pidi võtma, see on muidugi tulumaksu komisjoni teada. Ja niisugune suurem sissetuleku määramine on harilikuks nähtuseks saanud. Kui üks ehk teine tööline niisugust maksumääramist pikkade protseduuride järele on saanud vähendada, siis jääb ometi palju neid, kel võimalik pole kõiki neid protseduure läbi teha ja nad peavad seadusvastaselt rohkem maksuma.

Sama näeme ka teiste maksude juures. Meie teame, et otsekohesed maksud toovad meile üldse väga vähe sisse. Siin on kõigest 568 miljoni, kuna aga kaugelt üle kahe miljardi on kaudseid maksusid. Peale selle on veel maksud, mis mitte otsekohe kaudsed ei ole, aga mis siiski selleks kujunewad. Niisama teame, et tollimaksudest suurem osa sisse tuleb just waesemate käest, sest tolli alla käiwad need tarbeained, mida kehmem rahwakiht tarwitab, kuna aga luksusainetele võrdlemisi palju väiksem toll määratud on.

Kahtlemata ei tule meil ka praeguse eelarwe arutamise puhul paranemist oodata. Ei oota meie üldse paranemist nii kaua, kui praegune walitsemise wiis edasi kestab, kui praegune Riigikogu ja praegune walitsus walitsewad. Sellepärast ei pane meie mitte ette praegust eelarwet komisjonis arutusele võtta, waid meie ja töörahwa seisukoht wõib olla ainult üks, ja see on — niisugusele walitsusele, kes ainult teatawa kildkonna, kodanlise klassi huwisid kaitseb, niisugusele walitsusele ei saa meie lubada pennigi. Meie saame lubada ainult sellele walitsusele, kes täidab töölisorganisatsioonide poolt ülesseatud nõudmisi, see on ainult töörahwa walitsusele; sellepärast teen mina ettepaneku praegust eelarwet tagasi lükata.

Juhataja K. Päts: Sõna on korra kohta rkl. Tomp'il.

J. Tomp (kom.): Ma panen ette koosolekut lõpetada.

O. Strandman (töer.): Ma panen ette enne koosoleku lõpetamist ära otsustada, millal järgmine koosolek ära pidada. Teen ettepaneku sel juhtumisel, kui täna eelarwet komisjoni ei anta, järgmine koosolek homme kell 11 ära pidada.

A. Kerem (rhw.): Juhatusel oli kawatsus koosolekut homme kell 5 p. l. ära pidada, arwesse wõttes, et enne lõunat mõned komisjoni koosolekud on kokku kutsutud, ning päewakorda võtta eelarwe. Kuna kõnelejaist üles annud veel üks, siis on väga võimalik, et meie täna ära lõpetame. Nii paneksin ette koosoleku määramise tingimisi, kui meie mitte täna ei peaks eelarwe arutamist lõpetama, homme kell 5 koosolek määrata.

Juhataja K. Päts: On ettepanek tehtud koosolekut homme kell 11 enne lõunat ära pidada ja teine ettepanek — koosolek kell 5 p. l. ära pidada, mõlemad tingimisi: kui eelarwe arutamisega täna lõpule ei jõuta. Päewakorras oleks riigi 1923 a. eelarwe. Asun hääletamisele. Ma palun neid, kes selle poolt on, et koosolekut homme kell 11 ära pidada, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) Poolt on 19, wastu 8 häält — seega on Riigikogu koosolek homme kell 11 peale määratud, tingimisel, kui meie täna mitte ei lõpeta eelarwe arutamist. Rkl. Tomp'i poolt on ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. Ma palun neid, kes koosoleku lõpetamise poolt on, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) Nähtaw enamus on wastu, sellega on ettepanek tagasi lükatud.

Juhataja K. Päts: Kõnelejate nimekiri on lõppenud. Rahaasjanduse komisjoni poolt on ettepanek 1923 a. eelarwe läbiwaatamiseks walida eelarwe-komisjon, jagajaks wõttes arw 2.

Rkl. Keerdo poolt on tehtud järgmine ettepanek — „Eelarwe tagasi lükata.“

Panen hääletamisele rahaasjanduse komisjoni ettepaneku eelarwe-komisjoni walimise asjus. (Hääletatakse.) Nähtaw enamus on poolt; seega on otsustatud eelarwe-komisjon walida, wõttes jagajaks arw 2.

Teine ettepanek on tehtud eelarwet tagasi lükata. See ettepanek wõiks hääletamisele tulla siis, kui eelarwe komisjonist tagasi tuleks.

6. Eelarwe-komisjoni walimine. On ettepanek tehtud eelarwe-komisjoni walida järgmised Riigikogu liikmed:

Tööerakonna Riigikogu rühma poolt rkl-ed Jürgenfeldt, Kana, Liwak, Strand-

man, Annusson, Luiga, Maaker, Zimmerman, Hint, Baars, Pool;

põllumeestekogude Riigikogu rühmast rkl-ed Laidoner, Jürman, Birkenberg, Steinman, Hünerson, Arro, Eigo, Tupits, Kesküll, Saul, Liiwak;

Eesti sotsiaaldemokraatlike tööliste partei Riigikogu rühmast rkl-ed Palwadre, Martna, Wirma, Johanson, Jõeäär, Martinson, Wain, Neps, Ostra;

Eesti rahwaerakonna Riigikogu rühmast rkl-ed Jaakson, Liigand, Westholm, Jürgenstein, Kerem, Ehrlich;

kristliku rahwaerakonna Riigikogu rühmast rkl-ed Lattik, Rookman, Linnamägi, Bergman;

iseseiswate sotsialistlike tööliste partei Riigikogu rühmast rkl-ed Binsol, Gustawson, Jonas, Piiskar;

kommunistilisest tööliiterühmast ja E. i. s. t. p. ning Tallinna ametiühisuste kesk-

nõukogu nimekirjade järele walitud Riigikogu liigete poolt rkl-ed Hansen, Tomp, Keerdo;

Saksa-Balti erakonna ja Wene rahwusliku liidu Riigikogu rühmade poolt rkl-ed Koch, Stackelberg, Pezold.

Kokku on 51 kandidaati ette pandud. Kas tehakse ettepanekuid hääletamise kohta? (Hüüded: Korraga hääletada!) On ettepanek tehtud kõiki kandidaate korraga hääletada. (Hääletatakse.) Eelarwe-komisjon on nähtawa enamusega walitud. Täname päewakord on läbi. Üldist koosolekut homme hommikul ei ole, kuid juhatusel on kawatus eelarwe-komisjoni kokku kutsuda homme kell 5 p. l. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 11.45 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Päts.**

Abiesimees **K. Wirma.**

Abisekretäär **W. Pezold.**